

איזה מן יהודי

הוא זה?

יחסו של יוסף בן מתתיהו
לחברה היהודית בשלהי הבית
השני-

צדוקים, איסיים, פרושים וקנאים

עבודת גמר בהיסטוריה

מגיש: עידו יגל "ישיבת מקור חיים" | ת.ז. 207292780

מנחה: נתנאל וולפיש

”אני, לא בן בלי שם הנני

כי אם צאצא משפחת כהנים עתיקה”

(חיי יוסף, פרק א')

-

” אני טוען שמלחמת האחים היא שהכריעה את העיר

ואילו הרומאים הכריעו את מלחמת האחים

שהייתה קשה הרבה יותר מחוזקן של החומות”

(מלחמת היהודים ה' 257).

-

”באותו זמן היו בקרב היהודים שלוש כיתות

שנחלקו בדעותיהן על ענייני בני האדם,

אחת מהן נקראה כת הפרושית, השנית כת הצדוקים השלישית כת

האיסיים”

(קדמוניות היהודים ספר יג, 171)

-

”ולראשונה הייתי אסור באזיקים ואחרי כן הוצאתי לחופשי

ונשלחתי עם טיטוס בעלותו לצור על ירושלים ומכל הדברים אשר

קרו אז לא נעלם אף אחד מידיעתי... ואחרי כן מצאתי מנוח בעיר

רומא ושם הכינתי את כל עבודתי והשלמתיה”

(נגד אפיון מאמר א' פרק ט')

תוכן

5.....	מבוא.....
6.....	שאלת המחקר ומהלך העבודה.....
7.....	חשיבות הנושא.....
10.....	פרק א. קורת חייו של יוספוס פלביוס.....
10.....	אצל היהודים- יוסף בן מתתיהו.....
12.....	אצל הרומאים- יוספוס פלביוס.....
19.....	פרק ב. היהדות בתקופת סוף ימי בית שני.....
19.....	רקע.....
20.....	החברה היהודית.....
21.....	הכתות וההמון.....
24.....	חשיבות המקדש והשינוי שחלו בעקבות חורבנו.....
26.....	פרק ג. צדוקים.....
26.....	רקע ומקורות.....
27.....	השפעה.....
29.....	השקפת העולם של הצדוקים.....
30.....	יחסו של יוספוס לצדוקים.....
32.....	פרק ד. איסיים.....
32.....	מגילות מדבר יהודה ומקורות נוספים.....
35.....	היסטוריה ודרכי חיים.....
37.....	השקפה והלכה.....
38.....	יחסו של יוספוס לאיסיים.....
41.....	פרק ה. פרושים.....
41.....	תולדות הפרושים ומבנה הכת.....
45.....	השקפה והלכה.....
46.....	יחסו של יוספוס לפרושים.....
49.....	פרק ו. קנאים.....
49.....	קבוצות הקנאים השונות והשקפתן.....
52.....	יחסו של יוספוס לקנאים.....

54.....	פרק דיון ומסקנות
54.....	סיכום ארבעת פרקי הדיון
55.....	יחסו של יוספוס לעם ישראל
57.....	סיכום
59.....	ביבליוגרפיה וקיצורים
59.....	מקורות ראשוניים
60.....	מקורות שניוניים
63.....	רשימת ראשי תיבות
64.....	נספחים

מבוא

הדרכים בספרי העיתים

מובילות אל יוספוס.

הערות בשולי הכתוב

תאמרנה: "עין ביוספוס".

בלעדיו אין חומה ראשונה ושניה,

אין עיר עליונה ותחתית,

אין היכל ואנטוניה

והורדוס,

ונאום אלעזר בן יאיר

הנקרא באוזני נערים העולים מצדה

לאור לפידים

גם הוא לא היה.

ילוני כצל בחומה,

ינחני מגדל פצאל,

אל דבשת גמלא יובילני

ובדרך יודפת,

בתרמיל מסעי, על גבי

מלחמות היהודים.

(מתוך שירו של יצחק שלו "יוספוס"¹)

¹ שלו יצחק, לתור אחרי אישה, תל אביב : זמורה-ביתן, תשמ"ז 1987. עמ' 80

שאלת המחקר ומהלך העבודה

כפי שאומר יצחק שלו בשירו, יוספוס תיעד את ההיסטוריה שלנו והחיה אותה לנגד עינינו, יוספוס מעיד על עצמו "גדשתי את הסאה בקינותי על אסונות מולדתי" יוספוס הכניס את עצמו ואת רגשותיו לתוך ספריו וכך לתוך ההיסטוריה שלנו.

מטרת עבודה זו הינה לברר את היחס של יוספוס פלביוס לחברה היהודית, את רמת ההזדהות שלו ותחושת השייכות עם העם היהודי. ראשית דבר אתאר את היהדות העתיקה, ומרכיביה. אבחן את הקבוצות המרכזיות ביהדות בתקופת בית שני לאור חלוקתו של יוספוס המחלק את היהדות בזמנו לשלוש קבוצות צדוקים, איסיים, פרושים ובנוסף גם הקנאים. על פי הרצף הכרונולוגי שיוספוס נפגש עם קבוצות אלו.

יוספוס מציין בספרו שלאחר חיפוש עצמי בחר להשתייך לכת הפרושית ולמד את תורתה.² אם כן מסתבר שיוספוס היה פרושי בשהותו בארץ יהודה.

אולם, נראה שיוספוס עבר שינוי עמוק עם המעבר שלו לצד הרומאי. השינוי גם התבטא בשינוי שמו: מיוסף בן מתתיהו היהודי לטיטוס פלאוויוס יוספוס, שם המבטא את קשריו לקיסרים מהשושלת הפלבית. על כן לא ברור אם חשב את עצמו כחלק מהיהדות או שנטמע לגמרי בתרבות הרומית. אם בסופו של דבר יוספוס נשאר חלק מהיהדות- נצטרך להבין כאיזה סוג של יהודי הוא ראה את עצמו בשארית חייו.

בנוסף הוא עצמו מציין שאחרי שהיהודים גילו שעבר לרומאים הם שנאו אותו שנאת מוות וניסו מספר פעמים להתנקש בו. על כן קיים יסוד סביר להניח שליוספוס היתה איבה ליהודים, נטר להם טינה ורצה להתנתק מהם ולהשתלב בחברה הרומאית.

בחלק הראשון של עבודתי אסקור את קורות חייו הסוערים של יוספוס פלביוס, מרכז עבודתי, בדגש על שינויים חברתיים ודתיים שעבר והשפיעו על חייו. מתוך הבנה שעל מנת להבין את יוספוס ואת מקומו בחברה היהודית צריך להבין מאיפה בא ומה עבר עליו. לאחר מכן אציג את יהדות התקופה בה חי יוספוס על שלל זרמיה ומאפייניה על מנת לבחון את האפשרויות השונות בדבר זהותו הדתית-חברתית.

² ח"י, ב

בחלק השני, חלק הדיון אחקור כל אחד מהזרמים הדתיים בנפרד, את אמונתם, השקפותיהם, דרכי חייהם והלכתם³. אבדוק את יחסו של יוספוס לכל אחד ואחד מהזרמים, יחסו לאנשי הכת, לאמונתה והלכותיה ודרכם נבין את יחסו של יוספוס ליהדות בית שני. בנוסף אנסה להבין האם גם בסוף חייו, בעת שחי ברומא לצל הקיסר שמר על אורח חיים יהודי או הפנה עורף לעברו.

חשיבות הנושא

יוסף בן מתתיהו, או בשמו היווני יוספוס פלביוס, ממלא חלק ניכר ומשמעותי בהיסטוריה היהודית של ימי הבית השני. ספריו אף מקיפים את תולדות היהדות למן יציאת מצרים ועד חורבן בית שני בשנת שבעים לספירה.

בספריו⁴ יוספוס מקיף תקופות ארוכות עד מאוד, יוספוס מתאר את התנ"ך וגיבוריו. הוא ממשיך לתאר את ההיסטוריה היהודית עד תקופת בית שני, ואת ימי בית שני הסוערים: שלטון יוון, גזירות, התבוללות, מרד המכבים ונפלאותיו, נס המדינה העצמאית החשמונאית על מעלותיה וחסרונותיה. פריחה דתית, כוחות רומאים בארץ, מהומות דמים, מתחים בין השלטון הרומאי והיהודים, מאבקי יהודים – נוכרים ומאבקי כוח בתוך העם היהודי עצמו. קנאות מול מתינות, מאבקים בין מעמדות ובין השקפות שונות.

שיא ותכלית חיבורו מופיעים בתארו את המרד הגדול של היהודים ברומאים ואת חורבן בית המקדש וירושלים הבאים בסופו.

המקורות ההיסטוריים לסוף תקופת בית שני הינם מצומצמים עד מאוד, מקורות חז"ל אינם רבים ואינם מדויקים מן הפן ההיסטורי, ישנם עוד היסטוריונים בודדים נוספים שאינם מעניקים תמונה מלאה. משום כך כתביו של יוספוס כה משמעותיים בהיקף כתיבתו. יוספוס מחבר אותנו לאנשים ואירועים שבלעדיו היו נסתרים מאיתנו, מלכים, כוהנים גדולים, מפקדי צבאות, מהפכות, מלחמות, שינויים דתיים ועוד⁵. בכתביו של יוספוס אנחנו מוצאים מחד מעשים נועזים,⁶

³ "הרוצה להבין את היהדות בכל אחד מפניה צריך קודם כל לפנות למה שחז"ל הגדירו כהלכה. מכיוון שבה נקבע מה הן חובותיו של יהודי-כלומר, דרך החיים הקושרת את האדם עם אלוהיו. רק על ידי... הטקסטים המשפטיים וההלכתיים של הכת נגיע אל הבנה כלשהי של חיי חבריה". לאחר מכן נראה את היחס של ההלכה הכללית להלכות הכיתות כל כיתה בנפרד מתוך הבנה שהלכות הכיתה שיוספוס מציין כהלכות כלליות הם ההלכות שחושב שנכונות. (ראה שיפמן 1993)

⁴ בעיקר בקדמוניות היהודים, הספר נפתח בבריאת העולם.

⁵ למשל, מלכים וכהנים: מלח' א' יד' על הורדוס. מלחמות ומהפכות: מלח' ב' 22 על תחילת המרד הגדול שינויים דתיים: מלח', א, ה. על הפרושים ושלומציון. ועוד הרבה הרבה מקורות.

מחשבות חדשות,⁷ ונאומים סוחפים.⁸ אך מאידך מאבקים בלתי פוסקים, ניצול והתאכזרות הרומאים, חורבן, ההרס והאבל לאחר כישלון המרד ושריפת בית המקדש וירושלים.

חיבור אישי

יוסף בן מתתיהו הוא דמות מרתקת הפועלת בתקופה מרתקת עוד יותר. יוספוס נמצא ומתעד רגעים היסטוריים בתולדות עמנו, רגעים המשפיעים על עם ישראל במשך אלפי שנים. מעשי יוספוס מהווים חלון למאבקי התרבויות, היהודים והרומים, ומראים בחירות קשות של חיים ומוות, רצונות ויצרים אנושיים כמו כבוד, קנאות, מסורות, התלבטויות ותחושות של יחוד מכוונת.⁹

הבנת אישיותו של יוספוס ודעותיו על היהודים והיהדות תעזור לנו לקרוא את כתביו באור מדויק יותר, וכך נבין גם את אופי התקופה בצורה נכונה יותר.

בלעדי ספריו, לא היינו מכירים אותו כלל או היינו חושבים את יוספוס לאחד מחבורות החכמים או שכלל שישבו ברומא לאחר המרד¹⁰, אין לו שום זכר בספרות חז"ל ובהיסטוריונים נוספים. אך יוספוס פלביוס הינו דמות מרתקת המעסיקה את המחקר ההיסטורי זמן רב. חידת "אישיות יוספוס"¹¹, שאלת בגידתו וזהותו הלאומית והדתית של יוספוס מילאו מחקרים, מאמרים וספרים רבים.¹² עם גילוי מגילות מדבר יהודה נפתח הדיון מחדש עם אפשרות זיהוי יוספוס כאיסי. מסקנת החוקרים על זהותו של יוספוס איננה חד משמעית כלל וכלל והדעות נוטות לכאן ולכאן. במהלך כתבת עבודתי זכיתי להכיר לעומק את דמותו הייחודית של יוספוס פלביוס ודרכה לחשוף את נפלאות ומאורעות ימי בית שני.

נפל בחלקי לחיות כיהודי בארצי, דבר זה כלל לא היה מובן לאורך כאלפים שנה. חורבן בית המקדש וכישלון המרד הגדול סימנו את תקופת הגלות אשר שלחה אותנו רחוק מארצנו ועתה אנו

⁶ למשל, כיבוש מצדה, מלח' פרק ח'.

⁷ למשל ראה קדמוניות ספר שמונה עשרה, א'.

⁸ למשל, נאום אגריפס, מלח' ספר ב' פרק ט"ז.

⁹ למשל: התאבדות אנשי מצדה (מלח' ספר 7' ח'), או תחושת השליחות שליוותה את יוספוס בכתבת הספרים (קדמוני' הקדמה).

¹⁰ ראה חורגין תש"י עמ' 275.

¹¹ כפי שמכנה טביומי את הפולמוס הרב שסובב סביב דמותו, ראה טביומי תשכ"ד.

¹² לדוגמא: נחמן, דוד תשס"ד, פלוסר דוד, 1985 רפפורט אוריאל(עורך) תשמ"ג. קלוזנר 1976.

שבים וממשיכים לבנות את הארץ אשר עליה חלמנו. בהיותנו בארץ עלינו ולהיזהר פן תיפול ירושלים שנית, כפי שאומר יוספוס "מלחמת האחים היא שהכריעה את העיר", אל מול המגזריות הפושה בעמנו ומחלקת אותנו כימים מקדם לכתות וקבוצות, במחלוקות על רמת הדתיות, תפיסות פוליטיות ועוד, עלינו לשמור על אחדותנו, בפוליטיקה, בצבא, ברחוב ובחיים האישיים.

בראש ובראשונה תודה ליוספוס פלביוס אשר השכיל ותיעד את קורות עמנו. גם אם יהודים רבים חייבו אותו לכף זכות בתקופתו ואף בימינו, אין ספק שתרומתו להיסטוריה היהודית ולהבנת ההיסטוריה שלנו היא גדולה עד מאוד. תודה לשיבת מקור חיים ולצוות המורים שלה, בה אני לומד ומרווה את צמאוני לידע. למנחה העבודה, נתנאל וולפיש, אשר הקדיש מזמנו וידעותיו לכוון ולהנחות אותי ועזר לי רבות בכתיבת העבודה. ולבסוף למשפחתי, הוריו, ואחי שהורישו לי את הסקרנות והדחף לגלות ולהבין ונתנו לי את הכוח לעמוד במשימה זאת שנטלתי על עצמי.

פרק א. קורת חייו של יוספוס פלביוס

אצל היהודים - יוסף בן מתתיהו

יוסף בן מתתיהו¹³ הכהן, שלימים יקרא בפי כל יוספוס פלביוס, נולד בירושלים בירת יהודה בשנת 37/38 לספירה.¹⁴ בשנה הראשונה לשלטון הקיסר קליגולה וכשלושים שנה לפני המרד הגדול. מצד אמו השתייך למשפחת המלוכה מבית חשמונאי¹⁵ ומצד אביו¹⁶ התייחס למשפחת כהונה ממשמר יהוירב¹⁷. ככהן ממשפחה מכובדת נולד יוספוס כחלק מהאריסטוקרטיה ששלטה ביהודה.

על ילדותו המוקדמת איננו יודעים דבר אלא שהתחנך ביחד עם אחיו בירושלים. בהיותו בן ארבע עשרה יוספוס מתאר את עצמו כעילוי מבריק וכמוקד לחידושי תורה¹⁸. לאחר כשנתיים בהיותו בן שש עשרה החליט יוספוס לבחון את האפשרויות הדתיות השונות: פרושים, צדוקים ואיסיים על מנת לבחור במתאימה לו. יוספוס הצעיר לא מצליח לבחור כת ומתגלגל למדבר וחי עם "בנוס", אדם מתבודד הקרוב ברוחו לכת האיסיים. יוספוס חי במשך שלוש שנים עם בנוס במדבר והם חיים חיי פרישות וטהרה.

לאחר שלוש שנים בהיותו בן תשע עשרה, חזר יוספוס לירושלים. הוא התחבר לכת הפרושים ו"התאזרח" כפי לשונו "הוחילתי לעסוק בעניני הציבור"¹⁹. הקשר הראשון של יוספוס לשלטון הרומאים התרחש בהיותו רווק בן עשרים ושש. יוספוס יצא לשחרר קבוצת כהנים מכובדים שנאסרו על ידי פליכס נציב יהודה. יוספוס עלה על ספינה מיהודה לרומא ספינתו טבעה ולאחר תלאות מרובות, יוספוס ניצל והגיע לעיר הנמל פוטאולי, משם אל רומי.

¹³ שם אביו של יוסף לא היה מתתיהו כפי שאנו קוראים לו היום (יוסף בן מתתיהו) אלא מתיא, קיצור של השם המלא מתתיהו. רוב פרטי חייו מובאים בספרו חיי יוסף (ח"י) ומשם הם לקוחים.

¹⁴ הפר כולו מבוסס בעיקר על ספרו חיי יוסף אך גם מעט מספריו האחרים ומקורות נוספים. יוספוס מציין שנולד בשנה הראשונה לשלטון גאיוס קיסר הוא הקיסר קליגולה.

¹⁵ בתקופה זאת בית חשמונאי אינו בשלטון אך משפחה זו עדיין משפחה חשובה ודומיננטית.

¹⁶ יוספוס מהלל עד מאוד את אביו "..." היה מכובד בשל יושרו ומהולל בפי כל ירושלים" (ח"י פרק ב').

¹⁷ הכהנים חולקו ל24 משמרות עבודה בבית המקדש, יוספוס מציין את משמר יהוירב כמשמר הראשו, הכי חשוב ומשפחתו היא המשפחה הכי חשובה במשמר זה, עם זאת כלל לא בטוח שאכן היה ממשפחת הכהנים החשובה ביותר. ליוספוס אמירות גאוותניות רבות הקשורות למעמדו וייחוסו וקשה לקבל אותן כאמיתות מדויקות.

¹⁸ ח"י, פרק ב.

¹⁹ שם שם.

יוספוס הגיע מפרובינציה רחוקה אל מרכז האימפריה הרומית ונחשף אל התרבות, החיים, מבנה הצבא והממשל שם. הוא התחבר אל שחקן תיאטרון ממוצא יהודה בשם אליטירוס. דרכו יוספוס התוודע אל אשת הקיסר פופיאה והתחבב אליה. ובעזרתה שיחרר את האסירים. לאחר שנתיים ברומא²⁰ יוספוס חזר לארץ יהודה.

במרד הגדול

יוספוס הגיע לירושלים ומצא אותה סוערת ומלאה ברוחות של התקוממות. אולי בעקבות ביקורו ברומא והתפעלותו מהמשטר והצבא, יוספוס מתאר כיצד הוא פתח בניסיונות להרגעת הרוחות בירושלים על ידי הפחדת והרפיית ידי "המסיתים"²¹ למרד באומרו כי דרכם לא תצלח וכי המרד יכשל ולאחריו המצב רק יחמיר.

יוספוס השקיע מאמץ רב בשכנוע אך ללא הועיל, רעיון המרד תפס תאוצה והחלו פעולות המרד הראשונות כמו כיבוש מבצר אנטוניה. יוספוס, ביחד עם כמה מראשי הפרושים, עלו אל המקדש על מנת לשמור על ביטחונם מההמון. המתונים וביניהם הקבוצה בבית המקדש הבינו שאין להם ברירה ויצאו בהכרזה שמוכנים להצטרף למרד, נראה כי במהלך תקופה זו יוספוס התחתן אך לא ידועים לנו שום פרטים נוספים למעט שאשתו שהתה בירושלים בעת המצור.

בפרוץ המרד, יוספוס, שכבר היה בעל מעמד ציבורי, נשלח לפקד על ההתארגנות וההכנה למלחמה בגליל. משימתו כללה גם את השלטת אנשי ירושלים על הגליל ושהמורדים בגליל יסורו לדבריהם.

יוספוס הגיע לגליל ומתאר כי מצא אותו באי סדר. כל עיר נמצאה במצב שונה, טבריה מסוכסכת עם עצמה, גוש חלב מונהגת על ידי יוחנן מגוש חלב, ציפורי עמדה באופן נפרד עקב תמיכתה ברומאים. השלב הראשון בתוכנית המיגון של יוספוס היה ביצור הערים. לאחר שסיים לבצר את הערים הגדולות פנה יוספוס לבניית הצבא יש מאין; הוא אסף נשק, רובו מיושן, וחילק אותו לאנשים. מינה מפקדים וחילק הוראות ותכסיסי מלחמה. יוספוס הצליח להחדיר באנשי הגליל משמעת צבאית. בסופו של דבר ערב בוא אספסינוס הלוחמים היו מאורגנים ומסודרים ומי שלא נלחם עסק במלאכה ובטיפול בלוחמים.

²⁰ יוספוס יצא לרומי בהיותו בן עשרים ושש: זאת אומרת בשנת 64/63 ומציין שבחזרתו כבר התחילו

המהומות זאת אומרת כבר בשנת 66 פרוץ המרד הגדול.

²¹ על יחסו של יוספוס למסיתים ולקנאים, ראה פרג ג. קנאים.

בין לבין יוספוס מספר כי נאבק עם אישים מקובלים בגליל כגון יוסטוס איש טבריה²² ויוחנן מגוש חלב²³ שניסו להפילו מתפקידו והשליט את מרותו בערים ההלניסטיות, טבריה וציפורי שניסו לנקוט בעמדה ניטרלית.

אספסינוס הגיע מעכו ועלה אל הגליל. הקרב הראשון של יוספוס אל מול אספסינוס נגמר בבהלה ובריחה של הכוחות היהודיים. לאחר הכישלון יוספוס עלה לציפורי. את המשך המלחמה ניהל יוספוס מהעיר יודפת. יוספוס נקט באסטרטגיה של מעוזים ואילץ את הצבא הרומאי לתקוף את הערים הגבוהות והמוגנות.

אצל הרומאים - יוספוס פלביוס

נפילתו בידי רומא ותקופת שביו בארץ

לאחר כיבוש יתר הגליל,²⁴ הצבא הרומי הגיע ליודפת והקים עליה מצור הנמשך זמן רב. סופו של המצור בבוגד יהודי המציע לאספסינוס לנצל את שעות הבוקר המוקדמות ולתקוף. הצבא הרומי ביצע טבח בעיר ובסופו של יום מספר ההרוגים הגיע ל-40,000 כולל מורדים שהחליטו להתאבד. באותו הזמן יוסף הצליח לחדור דרך הצבא ברומי ולברוח אל מערה נסתרת בגבולות העיר.

הרומאים שרפו את העיר ופתחו בחיפושים אחר המורדים שהסתתרו. כמובן שהתמקדו בעיקר במציאת המפקד "יוסף בן מתתיהו". בלילה שלאחר הקרב יוסף ניסה לברוח מהעיר אך ראה שהשמירה רבה וחזר חזרה. לאחר שלושה ימים במערה, הרומאים תפסו אישה שגילתה להם את מקום המחבוא.

אספסינוס שלח נכבדים לשכנע את יוסף לצאת מן המערה כי לא רצה להורגו. שני שרי האלף ששלח לא הצליחו לשכנע אותו, לאחר מכן אספסינוס שלח את ניקנור שר הצבא חברו של יוספוס. ניקנור שיכנע אותו לצאת החוצה באומרו כי הרומאים מתפעלים מיכולותיו ולא יהרגוהו. יוספוס מספר כי בשלב זה השתכנע ופתח בתפילה "בורא ישראל, הנה טוב בעיניך לשבור את קרן

²² היה בין מנהיגי העיר טבריה. כפי שעולה מחיי יוסף, יוסטוס תיעד בספר את קורות המרד הגדול אך ספר זה לא שרד. (ראה ח"י סה) על המאבקים הספרותיים בין יוסטוס ליוספוס ראה רפפורט(עורך) 1982 עמ' 57-79.

²³ על יוחנן ומעשיו ראה פרק ו. קנאים.

²⁴ מלח' ספר ג' פרק שביעי והלאה.

עמד ולהצליח את מעשי הרומאים כלם, ובי בחרת לגלות את העתידות, על-כן אני תוקע את כפי לרומאים ברצון למען אחיה, ואתה עדי, כי לא בוגד אני בלכתי אליהם, רק עבדך, עושה רצונך".²⁵

אך כשהוא עמד לצאת האנשים אשר אתו במערה הזדעקו והציבו לו אולטימטום או שאנחנו מתאבדים ביחד או שאנחנו הורגים אותך: "אנו מושיטים אך את ימינו ואת חרבנו, ואם תבחר במוות, תמות כראש צבאות היהודים, ואם תמאן, תמות מות בוגדים".²⁶

יוספוס ניסה לשכנע אותם אך לא הצליח והציע הצעה שאותה הם קיבלו. על פי ההצעה ההתאבדות תהיה לפי גורל וכל אחד הורג את השני. במקרה או שלא במקרה,²⁷ יוספוס ואדם נוסף נשארו אחרונים ובמקום להרוג אחד את השני, הם בגדו באמון חבריהם ונכנעו לידי הרומאים. במעשה זה יוספוס עבר צד מהמפקדים הבכירים במרד נגד הרומאים לאדם המקורב לקיסר המנסה לשכנע את אנשי עמו להיכנע לרומאים.

יוספוס הובל על ידי ניקנור למחנה הרומאי. ההמון בראות את יוספוס פתח בקריאות שמחה על מפלת מפקד היהודים ורצו אף להורגו. טיטוס, ריחם בליבו²⁸ על יוספוס ושכנע את אביו, אספסינוס, להשאירו בחיים. על השבוי הטרי הוצב משמר כבד וככל שבוי חשוב הוא תוכנן להישלח לקיסר ברומא, אך במשפט אחד יוספוס משנה את גורלו. הוא פונה אל אספסינוס ברגע האחרון ואומר "אתה חושב, אספסינוס, כי יוסף הנלכד בידך הוא שבוי-מלחמה לבד, אולם באמת אני ציר שלוח לדבר אליך גדולות ... הנה אתה אומר לשלח אותי אל נירון, - למה הדבר הזה? העוד יאריכו ימים נירון ויורשי כיסאו זולתך? אתה, אספסינוס, תהיה קיסר, הנה שליט-יחיד אתה, ועמך טיטוס בנך. ולא רק אדע לנפשי תהיה אתה הקיסר" עדות לדו-שיח זה נמצאת כנראה בספרו של סויתוניוס' היסטוריון רומי²⁹, "אחד מאסיריו המיוחסים ביותר במלחמה ביהודה, ששמו היה יוספוס אמר בעת שנאסר בכבלים כי בעוד זמן קצר אספסיאנוס עצמו ישחרר

²⁵ יכול להיות, בסבירות גבוהה, שתפילה זאת לא נאמרה במציאות ויוספוס הוסיף אותה בעת כתיבתו.

²⁶ מלח' ספר ג' פרק ח'.

²⁷ ועל כך ראה משגב 2012, עמ' 28

²⁸ במידה מסויימת אירוע זה מזכיר את משחקי הגלדיאטורים שבהם ההמון או הקיסר הכריע על גורלו של הצד המפסיד לחיים או למוות (אגודל למעלה ולמטה).

²⁹ גאיוס סויתוניוס טרנקווילוס - חי כמאה שנים אחרי יוספוס, סופר והיסטוריון רומאי. ספרו הידוע הוא "חיי שנים-עשר הקיסרים" ובו מפורטות קורותיהם של נים עשר מן הקיסרים הראשונים.

אותו מהאזיקים. הוא טען בביטחון מוחלט כי שחרורו ייעשה בעת שאספסיאנוס כבר יהיה קיסר".³⁰

אספסינוס האמין לדברי יוספוס, ומשבו מלחמה רגיל, יוספוס נהיה מקורב לאספסינוס, הוא העניק ליוסף חפצים ובגדים נאים וגם טיטוס כיבדו מאוד. אספסינוס ציווה על יוספוס לשאת אישה מקומית מן השבויות מקיסריה אך במהרה הם נפרדו. כבר בשלב זה של חיים אנו מוצאים איזכור לעיסוקו הגדול כהיסטוריון, "במשך הזמן ההוא לא היה מקרה שנעלם ממני. אני החזקתי דין וחשבון מדויק כל מה שאירע לעיני במחנה הרומאי והייתי היחידי שהבין את הידיעות שהובאו על ידי הפליטים".³¹ אולי על בסיס רשימות אלו, כתב את ספרו.

בינתיים הגיעו לירושלים השמועות על מפלת יודפת ומות יוספוס, שמועות אלא גורמות לצער ואבל רב בעיר אך כשמתברר שיוספוס נכנע לרומאים והוא מכובד בעיניהם, כעס גדול מתעורר עליו "כל העיר מלאה גידופים וקללות".³² יוספוס נמצא במחנה הרומאי המתקדם לעבר ירושלים, הנמצאת בעיצומה של מלחמת אחים.

בעקבות מות נירון אספסינוס יצא לרומא אך לפני כן שיחרר את יוסף מכבליו, עקב התגשמות דברי יוסף. יוספוס חזר להיות אדם חופשי אך החליט להתלוות לאספסינוס. בדרכו לרומא הוא עבר באלכסנדריה, שם הוא נשא אישה מקומית, שלישית במספר. אספסינוס המשיך לרומא אך יוספוס חזר ליהודה והצטרף לטיטוס שמונה להמשיך את המערכה בדרכו לכבוש את ירושלים.

המערכה על העיר כבר הייתה בעיצומה³³ והחומה הראשונה והשנייה כבר נכבשו, טיטוס החליט להמתין עם המתקפה שמא ייכנעו היהודים מאימת הצבא הרומי או מהרעב המתחזק ושלח את יוספוס שנמצא במחנה הרומאי, לדבר על לב בני עמו³⁴ אל מול החומה ולשכנע אותם להיכנע לטיטוס.

בנאומו אל מול הנצורים יוספוס מסביר למורדים מדוע הם צריכים להיכנע לרומאים וכך מבקש מהם לחסוך את החורבן הגדול. יוספוס מדגיש מספר נקודות מרכזיות אשר אמר בנאומו:

³⁰ סויתוניוס, חיי שנים-עשר הקיסרים, תשט"ו.

³¹ נגד אפיון, א, ט 29-50.

³² מלח' ספר ג' פרק י' (א).

³³ להרחבה על הקרב על ירושלים ראה פרק ראשון, סקירה היסטורית.

³⁴ מלח' ה' פרק שלישי 114, מלח' ה' פרק תשיעי ג.

- "חוסו על נשותיכם ועל נפשות אחיכם חוסו על עיר אבותיכם ועל מקדשכם"³⁵
- "כי אין לעמוד בפני עוז הרומאים...היש ארץ בעולם אשר נמלטה משבט הרומאים...בכל מקום עבר המזל אליהם"
- "האומנם תחשבו כי האלוהים ישאר אתכם אחרי כל מעשי תועבתכם?"
- "מעולם לא עשו אבותינו גבורות בעז ידם ומעולם לא בושו מתקוותם... ורק שמו מבטחם באלהים... ולעת צאתם למלחמה כשלו תמיד ונפלו"

בסוף נאומו של יוספוס המורדים שעמדו על החומה ירו עליו וקיללו אותו וכמובן שלא הסכימו להיכנע. לעומתם רבים מאנשי העיר שלא השתתפו בלחימה ברחו אל הרומאים. המורדים בתגובה חסמו את היציאות והרגו את הבורחים. אירוע זה של יוספוס המנסה לשכנע את הנצורים להיכנע חוזר עוד הפעם, בפעם השנייה הוא מנהל שיח של צעקות וגידופים עם יוחנן מגוש חלב עצמו³⁶ טיטוס הבין שהמורדים לא יכנעו והמשיך בניסיונות הכיבוש. לאחר זמן מה הפיל את החומה השלישית, אחר כך את מצודת אנטוניה ודרכה כבש את הר הבית והחריב את בית המקדש.³⁷ המרד חוסל וירושלים נחרבה.

יוספוס נמצא במצב בעייתי: מצד אחד עמו נהרג בהמוניו ועיר ילדותו נהרסה כליל ומצד שני הפטרון שלו "טיטוס" ניצח ואף מאפשר לו לקחת מה שיחפוץ מחורבות העיר. יוספוס מתאר ששקע באבל כבד. הוא מבקש ומקבל אישור מטיטוס לשחרר את הקרובים אליו וכך שחרר כמאתיים איש והציל ספרי קודש.

טיטוס העניק ליוספוס אדמה במישור החוף אך הוא החליט להצטרף לטיטוס במסעו לרומא. בניגוד לפעם הקודמת ששהה בעיר, הפעם בא באופן שונה. לא כאיש צעיר, נציג של היהודים, הבא לבקש בקשה מהקיסר אלא כאיש מקורב לקיסר, איש כואב, מלא תלאות ומלחמות ושנוא על ידי היהודים.

³⁵ מלח' ספר ה פרק ט', כמו כן גם הציטוטים בנאומו של יוספוס משמה.

³⁶ מלח' פרק ב' א'.

³⁷ על פי יוספוס, טיטוס התנגד להריסת המקדש והמקדש נשרף בטעות(מלח' ספר ו' פרק 5 סעיף 6) אך בדינו עדויות אחרות (טקיטוס המצוטט על ידי הסופר הנוצרי סולפיקיוס סברוס) המאשימות את טיטוס. לתלמוד ברור שטיטוס הוא האשם לחורבן הבית: "טיטוס הרשע שחירף וגידף כלפי מעלה מה עשה תפש זונה בידו ונכנס לבית קדשי הקדשים והציע ספר תורה ועבר עליה עבירה ונטל סייף וגידר את הפרוכת ונעשה נס והיה דם מבצבץ ויוצא"(גיטין נ"ו ע"ב).

תקופת חייו ברומא וכתובת ספריו

יוספוס הגיע לרומא ונפגש מחדש עם אספסינוס, הוא שינה את שמו ל"טיטוס פלאוויוס יוספוס".

הוענקה לו על ידי הקיסר אזרחות רומית, אחוזה ומעמד. גם לאחר מתן תנאים אלו, יוספוס מרגיש כי לא הגיע אל המנוחה מבחינת יחס היהודים אליו. בחיבורו "חיי יוסף" הוא מתאר כי יהודים רבים מעלילים עליו עלילות ונטפלים אליו. בתחילת חיבור זה, יוספוס אף כתב "הנני מפנה עורף לאלה המנסים להשמיץ אותנו".³⁸ כפי הנראה היו אלה יהודים ברומא שמהם סבל יוספוס לא מעט,³⁹ הם ניסו להשניא אותו על הקיסר ולנקום בו על "בגידתו" ביהודים. יוספוס מצליח להתאושש מכולם. ברומא הוא מתחתן ברביעית. מאשה זו נולדו לו שני בנים, להם קרא בשמות נכריים "יוסטוס" ו"סימונידס אגריפס".

יוספוס חי ברומא תחת משפחת הקיסרות, עסק הרבה בתחום הכתיבה, עיון בכתבים עתיקים, אסף חומר וכתב את ארבעת ספריו. ובנוסף גם למד רטוריקה.⁴⁰ חוץ ממידע זה איננו יודעים מה עשה ברומא ובמה עסק.⁴¹ על פי בקשת הקיסר או אולי משום מחויבות אישית, החליט "טיטוס פלאוויוס יוספוס", לשעבר יוסף בן מתתיהו, לכתוב את השתלשלות קורות היהודים. יוספוס מעיד על עצמו כי כתב את הספרים מתוך דחף פנימי לדעת ומתוך רצון להחזיר את האמת לסיפורים. על פי חורגין⁴² יוספוס היה "היסטוריון מתוך בחירה" בנוסף יוספוס מספר⁴³ שנעזר במספר עוזרים בכתובת ספריו, בין השאר משום שידיעותיו בשפה היוונית לא היו טובים דיו.

ספרו הראשון, הגדול והמוכר ביותר הוא "תולדות מלחמת היהודים ברומאים". הספר מציג את השתלשלות האירועים ממרד החשמונאים ועד המרד הגדול והחורבן שבסופו. נראה שהמגמה המרכזית של יוספוס בספר זה היא להמיט את האשמה על קבוצת המורדים ולתאר את כל העם כנגרר אחריהם. על פי יוספוס הספר נכתב בארמית ובהמשך תרגמו לשפת יווני. לפני פרסום הספר

³⁸ ח"י א'.

³⁹ ח"י עו.

⁴⁰ הרטוריקה, אומנות הנאום. היתה לימוד חשוב בעולם הרומאי.

⁴¹ תקופת חייו כה מעורפלת עד שנצרך לשלב את הדמיון על מנת להשלים את התמונה המלאה של חייו, כך עשה למשל אביתמר (צפיר) יורם. בספרו: חיי יוסף הספר הגנוז (תל אביב 2000, זמורה ביתן).

⁴² חורגין תש"י עמ' 274 והלאה.

⁴³ נגד אפיון, א, 50.

הוא שלח חלקים ממנו לקיסרים ולאישים נכבדים נוספים, למשל אגריפס השני, על מנת שיאשרו את הספר.⁴⁴

לאחר פרסום מלחמות היהודים, בערך בשנת 80 לספירה,⁴⁵ יוספוס כתב במשך כחמש עשרה שנה את "קדמוניות היהודים", חיבור בעל עשרים כרכים המקיף את תולדות העם היהודי מבריאת העולם, דרך כל התנ"ך ועד פרוץ המרד בשנת 12 למלכות נירון קיסר.

בכתיבתו יוספוס מסתמך על כתביו ומקורות אחרים, על מנת לתעד תקופות ומאורעות אשר לא לקח בהם חלק או קדמו לזמנו. בנוסף לשני הספרים יוספוס כתב עוד שני חיבורים. האחד "חיי יוסף"⁴⁶ שפורסם ביחד עם קדמוניות ומתאר את חייו בדגש רב על פעולותיו ומעשיו בגליל לפני פרוץ המרד ובמהלכו.⁴⁷ חיבורו האחרון שנכתב בסוף ימיו הוא "נגד אפיון"⁴⁸, חיבור תגובה לטענות אנטישמיות מפי אפיון⁴⁹ ובו עונה על טענות המקטרגים ומציג את יתרונותיה ומעלותיה האמוניים והמוסריים של היהדות. יוספוס תכנן גם לכתוב חיבור מקיף בן ארבעה כרכים על אמונות היהודים וחוקותיהם⁵⁰ אך לצערנו נראה שיוספוס לא הספיק לכתוב חיבור זה.

ידוע לנו שיוספוס פרסם את "מלחמות" בערך בשנת 80 לספירה, את "קדמוניות היהודים" ואת "חיי יוסף" בסביבות שנת 93-94 לספירה, ולאחר מכן כתב את חיבורו האחרון "נגד אפיון".

ככל הנראה יוספוס נפטר לאחר מספר שנים ברומא סמוך לשנת המאה לספירה לאחר כשלושים שנות מגורים כתיבה ופעילות ברומא.⁵¹

לאורך השנים כתביו של יוספוס נחשבו אמינים ומוסמכים.⁵² בזמן האחרון רבו הקריאות הקוראות לבחון בספק את המידע שמוסר לנו,⁵³ הטענה היא שהוא הגזים עקב שנאתו לקנאים או

⁴⁴ שם שם.

⁴⁵ ראה יוסף בן מתתיהו (ערך) באתר דעת.

<http://www.daat.ac.il/encyclopedia/value.asp?id1=1869>

⁴⁶ ראה שליט תרצ"ג.

⁴⁷ כל החיבור למעט פרקים בודדים בהתחלה ובסוף מתייחס לפעולותיו בגליל.

⁴⁸ "כל זה ידוע לכל קוראי ספרי על דבר הקדמוניות" (נגד אפיון מאמר ב, יב), זאת אומרת שכתב את החיבור לאחר כתיבת קדמוניות שפורסם כאמור בשנת 93-94.

⁴⁹ ידוע כאחד משונאי היהדות הגדולים, בנוסף מוזכר כראש משלחת מאלכסנדריה אל קליקולה קיסר ברומא.

⁵⁰ קדמ' כ' 268.

⁵¹ ראה : יוסף בן מתתיהו (ערך) באתר דעת.

מאחר שהוטה מכיוונים שונים למשל מתוך חובתו להציג בכבוד ובארח חיובי את קיסרי רומא אשר חי בחסותם. על פי מחקרים שונים,⁵⁴ יוספוס נעזר ברשומות היסטוריוניות ומהם העתיק לספריו, הבולט בהם היה ניקולאוס איש דמשק.⁵⁵ עובדה זו יכולה להסביר חלק מסתירות הפנימיות. אולם עדיין הגישה המקובלת⁵⁶ היא לסמוך על דבריו אלא אם הפרטים לא מסתדרים עם ההגיון, הארכיאולוגיה ועם עדויות נוספות.⁵⁷

⁵² ראה בער תשלא עמ' 128.

⁵³ ראה רפפורט 1982 עמ' 26 והערה 21.

⁵⁴ למשל שטרן 2004 עמ' 445.

⁵⁵ סופר יווני, היסטוריון בחצרו של הורדוס, חינך את בניהם של קליאופטרה ומרקוס אנטוניוס.

⁵⁶ ראה כשר (עורך) 135-314.

⁵⁷ למשל: לוריא(לוריא תשמ"ח עמ' 87) משתמש בביטוי "כבדהו וחשדהו: ביחס למידת אמינות שניתן לסמוך על יוספוס.

פרק ב. היהדות בתקופת סוף ימי בית שני

רקע

החברה היהודית בתקופה החשמונאית נתחלקה לשלושה מעמדות, השכבה היהודית הגבוהה, אנשי הכפרים היהודים, ונוכרי הארץ חלקם תושבי הפוליס⁵⁸ היוונים, שאותם מלכי חשמונאי במהלך השנים פעלו ללא לאות להפוך את תושביה הנוכריים של הארץ ליהודים.⁵⁹

ממלכת החשמונאים הגיעה אל סופה.⁶⁰ בכיבוש פומפיוס בשנת 63 לפנה"ס.⁶¹ הורקנוס בן שלומציון המלכה מונה לשליט ביהודה. לאחר מאבקים עם הפרתים הקיסר שלח את הורדוס להחזיר את השליטה בארץ.⁶² בשנת שש לספירה⁶³ (כשלושים שנה לפני לידת יוספוס) בשנת העשירית של ארכלאוס בן הורדוס בשלטון. היחסים בינו לבין היהודים התדרדרו, בעקבות זאת נירון קיסר הדיח את ארכלאוס ומינה נציב רומאי לשלוט על יהודה.⁶⁴ מעשה זה פתח את תקופת הנציבות בארץ. השלטון היה בידי הנציבים הרומאים⁶⁵ והם שלא הרגישו מחויבות לדאוג לשלוםם וביטחונם של נתיניהם ואף להיפך- בראש מעיניהם עמדו הם עצמם והרצון בכבוד ובכסף. לפיכך תקופה זאת היתה מורכבת וקשה לעם היהודי עד מאוד, התקופה התאפיינה במתחים רבים בין החברה היהודית לשלטון הרומאי, מיסים וגזירות הונחתו על העם היהודי ובעקבותיהם פרצו מהומות רבות. בנוסף, הבדלי המעמדות ושלל ההשקפות בעם פיצלו את היהודים. במשך תקופת הנציבות היחסים בין השלטון הרומאי לבין העם היהודי יודעים עליות ומרידות עד שבסופו של דבר בשנת 66 פרץ המרד הגדול.⁶⁶

⁵⁸ פוליס, כך כונו הערים היווניות ברחבי האימפריה שנהנו מרמה גבוהה של עצמאות כלכלית ופוליטית.

⁵⁹ ראה שטרן(עורך) 1981.

⁶⁰ ראה נספח מס' 1 (שושלת מלכי החשמונאים).

⁶¹ לאחר מכן, בעקבות ניצחונותיו המזהירים, יצר ביחד עם קיסר וקראסוס את הטריאומווירט הראשון ושלט ברומא כולה. סופו במלחמת האזרחים מול קיסר שבה הפסיד ונהרג.

⁶² נספח מס' 2(ציר זמן מלכות רומי ביהודה).

⁶³ מכאן ואילך הכל מתייחס לשנים בספירה ולא לפניה.

⁶⁴ מלח' ספר ב' פרק שמיני.

⁶⁵ על כך בהרחבה ראה שטרן(עורך) 1984 עמ' 91-118.

⁶⁶ מלח' ספר ג פרק א'.

החברה היהודית

על מנת לברר את יחסו של יוספוס ליהדות, נתאר את החברה היהודית בשלהי ימי בית שני. על פי יוספוס החברה היהודית התחלקה לשלוש קבוצות מרכזיות, קבוצות אשר עיצבו את היהדות: פרושים, צדוקים ואיסיים, וזרם אחד נוסף "זרם הקנאות", כולם ביחד הרכיבו את החברה היהודית. בפרק זה ננסה להבין את החברה היהודית של סוף ימי בית שני וממילא את יחסו של יוסף אליה, ובסופו של דבר נחתור להבין לאן הוא השתייך ועם מי בעיקר הוא הזדהה.

בניגוד למצב החברתי הירוד, בימי בית שני חלה פריחה דתית ביהודה. התקופה אופיינה בדיבורים ובמחשבות רבות ומגוונות על המחשבה והתאולוגיה הדתית, מחשבות אשר אין להם הד בתקופות קדומות יותר ביהדות.⁶⁷ אפשר להגיד שהתקופה היא תקופת היווצרותה של התאולוגיה היהודית שתמשיך ותתפתח עד ימינו אנו. בין הנושאים הבערים הם עניין השכר והעונש לנוהגים כמצוות האל ולסוררים, בחירה חופשית מול גזירה וגורל, נצחיות הנשמה, קיומו של עולם הבא ועוד.⁶⁸ הדעות היו מגוונות ונטו לכאן ולכאן. הכתות שעליהם מדבר יוספוס התפתחו בהדרגה מרעיונות וממחלוקות תאולוגיות לאידאולוגיות והשקפות עולם שונות ולבסוף הפכו להיות מחלוקות פוליטיות מדיניות וחברתיות.

היהדות בסוף ימי בית שני יצרה מהפך דתי שמהדהד עד ימינו אנו עם היווצרות הכיתות. למהפך הזה קדמו אירועים ותהליכים רבים, היהדות נחשפה לתרבות היוונית והחלה מתפתחת ומשתנה.⁶⁹ ראשיתו של השינוי התרחש עם כניסת התרבות ההלניסטית לארץ וכיבושי מוקדון. יוספוס משייך את הקמת הכתות לתקופת יונתן בן מתתיהו בתחילת הממלכה החשמונאית כמאתיים שנה לפני חורבן הבית. ואכן, מעט לפני תקופה זאת חל מפנה ביחס היהודים לתרבות ההלניסטית, ירושלים התחילה לקבל גוון הלניסטי במראה ובתרבותה. כהנים ומכובדים אימצו השקפות יווניות. שיאה של התיוונות זו הגיע בשנים שלפני המרד הגדול בעת שיאסון, כהן גדול קנה את משרתו בכסף והקים בירושלים גימנסיון ואפביאון,⁷⁰ ובמקביל אנטיוכוס הרביעי ניסה

⁶⁷ להרחבה ביחס התאולוגי בין המקרא לימי הבית השני ראה פלוסר תשס"ב עמ' 6 והלאה.

⁶⁸ למשל "קדמ' ספר יח' 11, קדמ' ספר יג, 171, מלח' ספר ב, פרק ח'.

⁶⁹ כפי שנראה בהמשך.

⁷⁰ בית ספר לנערים, הנערים התחנכו שם על ערכי התרבות ההלניסטית, ספורט אומנות ועוד, האפביון הוא השלב הבא בחינוך, המוסד הגבוה.

בכל כוחו לשבור את חומות האוטונומיה הדתית-הלכתית של היהודים⁷¹ על ידי גזירות הדת במטרה לפרק את המסורת היהודית.

כתגובה לגזירות הדת קם המרד החשמונאי שסופו בסילוק הממשל היווני מהארץ וביסוס שלטון יהודי עצמאי. היינו מצפים שאחרי שהושגה עצמאות מדינית, חומות ההלכה ילכו ויתחזקו ואכן נראה שכך קרה בהתחלה אך במהרה הגלגל התהפך. בעקבות הצורך המדיני בקשרי חוץ עם הגויים הסכר נפרץ וההתייכונות נהפכת לתופעה כללית שהשפיעה על רבים וטובים מהעם היהודי ביניהם משפחת חשמונאי עצמה. כתוצאה וכתגובה לרצף השינויים המהיר שעבר על העם, התפתחו הכיתות. על פי שטרן הצלחת העם היהודי לאחר הזעזוע העמוק שחוה עוררו "שינוי ערכים רעיוני ותרבותי מקיף ועמוק יותר, שינוי שהתלוו אליו היערכויות רעיוניות-חברתיות חדשות".⁷² החברה היהודית הגיבה בצורות שונות לתרבות ההלניסטית ולשאלות שהיא הציבה ליהדות. התגובות נעו במרחב שבין פתיחות לסגירות כלפי התרבות הזרה. השפעת התרבות ההלניסטית חדרה עמוק אל תוך החברה היהודית, עד כדי כך שאפילו הפרושים שעליהם נראה בהמשך למדו מידות של פרשניות למשל קל וחומר או גזרה שווה לתורה על אמות מידה הלניסטיות.⁷³ מגוון התשובות לתרבות זו יצרו את הכתות. הבדלי ההשקפות בין הכיתות סבבו סביב ענייני אמונה ופולחן, עמדות שונות כלפי העם והשלטון והכיתות נשאו גם אופי חברתי שונה.

הכתות וההמון

הכיתות

אמירתו החוזרת ונשנית של יוספוס פלביוס המחלקת את העם לשלוש כתות, פרושים, צדוקים ואיסיים, ולקבוצה רביעית ה"קנאים", סותרת את מסורות חז"ל בדבר הפיצול הרב שהיה בעם ערב המרד "לא גלו ישראל עד שנעשו עשרים וארבע כיתות",⁷⁴ ובהזכרת כתות אחרות כמו למשל, חסידי, יוחנן המטביל, הנוצרים, טובלי שחרית. כהמשך לחוסר האחדות בעם, המופיע במקורות חז"ל התלמוד הבבלי⁷⁵ מביא קובץ "אגדות חורבן" בהם מאשים את הפיצול בעם במרד. בין הסיפורים מופיע סיפור קמצא ובר קמצא: עקב טעות, אורח מגיע לסעודה והמארח מגרש

⁷¹ היהדות בכל אורך קיומה היתה מובלעת, קבוצה קטנה ומסוגרת אל מול כל העמים האחרים. מובלעת זאת התבססה על חוקים וכללים משל עצמה ואלו הן ההלכות המכוונות את חיי היהודים.

⁷² ראה שטרן(עורך) 1981, 261 והלאה.

⁷³ להרחבה ראה לוי תש"ס.

⁷⁴ סנהדרין ירושלמי דף כט, ג.

⁷⁵ תלמוד בבלי, מסכת גיטין דף נ"ו ע"א והלאה.

אותו למרות תחנוניו העזים של האורח להישאר אפילו בכסף בשביל שלא יתבייש. כעסו של האורח גבר בראותו את החכמים לא עושים כלום והוא ניגש אל הקיסר וטוען שהיהודים מורדים בו, ובעקבות כך מתחיל המרד.

ניתן לומר שבזמן זה היו ביהודה שלוש כתות דומיננטיות ומרכזיות: צדוקים, איסיים ופרושים לדברי יוספוס, הכתות לא היו אחידות אלא מלאות במחלוקות פנימיות שיצרו תתי כתות.⁷⁶ כך למשל, בית הלל ובית שמאי בתוך הפרושים. כיתות אחרות שהיו מחוץ לכתות אלו לא הוזכרו ע"י יוספוס במסגרת הכתות וייתכן שלא נתפסו כחלק מהיהדות או שהשפעתן היתה מזערית על מנת שיוזכרו.

כלומר, העם מחולק לשלוש כתות, אך ישנם תפיסות שונות וקבוצות שונות המגיבות לשלטון הרומאי בדרכים שונות, כמו למשל הקנאים.

בדיוננו נתמקד בשלוש הכתות מכיוון שהן היו הקבוצות שהשפיעו על היהדות לדורות, ומבטאות מחלוקת עמוקה ביהדות הן בהלכה והן במחשבה. כמו כן יוספוס מרבה להשתמש בחלוקה המשולשת פרושים-צדוקים-איסיים ולכן אנו נתמקד ביחס יוספוס רק לקבוצות אלה בנוסף יוספוס כן מדבר על כת רביעית "הקנאים" המייצגת את הקבוצות הקנאיות ערב המרד, על כן נתייחס גם אליה.

ההמון

בתקופת ימי בית שני מרבית אנשי יהודה היו האיכרים, ההמון הפשוט. בניגוד לאצולה, חייהם של האיכרים היו בדרך כלל יותר קשים בעיקר מסיבות כלכליות. בנוסף אנשי הכפר שמרו יותר על זהותם הדתית והתנגדו לתופעת ההתייוונות.

על פי יוספוס אנשי הכיתות היו רק אחוז מזערי מהאוכלוסייה היהודית ביהודה⁷⁷ ושאלת השאלות היא מה היה מצבו הרוחני ומעמדו של כל שאר העם. האם רוב העם נטה לפרושים, לצדוקים או לאיסיים? אולי רוב העם לא שמר על מנהגי היהודים אלא אימץ מנהגים והלכות אחרות?

⁷⁶ ראה למשל, פלוסר דוד (מגילות) 1985.

⁷⁷ לא יותר מאחוז אחד, על פי מספרים של יוספוס, ראה שטרן (עורך) 1984 עמ' 203.

האיסיים היו כת מבודדת, אנשיה לא היו מחוברים אל העם ופיתחו איבה כלפיו, על כן ההמון לא חש כל קשר לאיסיים אולם שתי הכתות האחרות- הצדוקים והפרושים היו מעורבות בחיי העם ואף נאבקו ביניהם על עמדות השליטה, כוח הציבור, משרות והשפעה.

אנו יודעים שזמן מה לאחר חורבן הבית היה כל העם תחת הנהגת הפרושים אך השאלה היא האם כבר בזמן המקדש העם נהה אחריהם או שמא רק לאחר היעלמות הכתות האחרות כולם נהפכו לפרושים⁷⁸. אנו נציע פתרון מתוך דבריו של יוספוס: "וכל כך גדול כוחם של אלה (הפרושים) אצל ההמון שאפילו אומרים דבר נגד המלך וגם נגד הכהן הגדול מיד היו מאמינים להם"⁷⁹ וביתר חיזוק "ואילו לפרושים היה העם לבעל ברית"⁸⁰.

על פי יוספוס העם הקשיב וסמך על הפרושים, אפילו אם דבריהם סותרים את ציווי השלטון או את דבר מייצג הצדוקים "הכהן הגדול". אך יוספוס מתאר כי לא כל העם נמנים על הפרושים והפרושים הם כת קטנה. נראה כי על פי יוספוס יש הבחנה בין ההמון לבין הפרושים, אולם אנשי הכפרים והמון כפופים ומקבלים את דברי הפרושים.

ייתכן כי תהליך קבלת המרות של הפרושים על העם התרחש אחרי מות ינאי המלך שהיה תומך של הצדוקים והרג רבים מהפרושים. שלומציון עלתה על כס המלוכה וסילקה את הצדוקים ממוקדי הכוח, כרתה ברית שלום עם הפרושים והעבירה את כל הסמכות הרוחנית לידי הסנהדרין שנשלטה על ידי הפרושים. במצב זה השלטון והפרושים התחברו מחדש.

חיזוק לדבר זה מופיע במגילות מדבר יהודה עליהם יורחב בהמשך, האיסיים דימו את עצמם לשבט יהודה, את הצדוקים למנשה ואת הפרושים לאפרים. במגילת פשר נחום אשר נמצא בקובץ מגילת קומראן מכונה העם "פתאי אפרים"⁸¹, אפרים הוא כינוי לחכמי ישראל והמשפט מביע זלזול בהמון שנוהג כפרושים. וגם מכאן אנו למדים שהעם הלך ונהג כמו הפרושים ולא ככתות האחרות.

⁷⁸ ראה למשל, ברקאי ושילר 1966.

⁷⁹ קדמי' ספר שלושה עשר פרק יג', 288.

⁸⁰ שם שם, 298.

⁸¹ על החילוק לשלוש כיתות במגילות מדבר יהודה ראה פלוסר תשס"ב עמ' 184-220, כמו כן גם נחמן תשס"ד עמ' 15.

חשיבות המקדש והשינוי שחלו בעקבות חורבנו

בית המקדש השני היה מרכז עבודת האל בימי בית שני. יותר מכך, הוא היווה את הבסיס לכל החיים היהודים בארץ יהודה ואף מחוצה לה.⁸² חשיבותו של הבית רבה עד מאוד כפי שיעיד השבר הגדול שהיה לאחר חורבנו. לאורך שנים ארוכות, מכינון המלוכה בימי שלמה בכאלף לפני הספירה, ירושלים וביחוד המקדש שבמרכזה שימשו וריכוזו את חיי הדת היהודית. המקדש על פי האמונה היה מקומו של האל "שכינת אל" ודרך המקדש עם ישראל היה קשור ומחובר לאלוקיו.

בנוסף ירושלים, ובתוכה המקדש, היוותה את המרכז החברתי ופוליטי של ארץ יהודה, יהודים מכל רחבי העולם עלו אל המקדש וכך אוחדו יהודי כל העולם לכדי אומה אחת ועם אחד.⁸³ בנוסף, על ידי מצוות רבות כגון, ביכורים,⁸⁴ תרומות ומעשרות ומס "מחצית השקל" לעבודת הקורבנות הרגיש כל יהודי כחלק וכשותף בעבודת המקדש.

חורבן הבית וכישלון המרד מוטטו את החברה היהודית לגמרי. אירוע זה היווה נקודת מפנה ומשבר בתולדות העם היהודי שמשפיע רבות עד לימינו אנו. עם ישראל התרכז סביב ירושלים והמקדש ועם חורבנם היהודים הפכו מאומה מאוחדת היושבת במקום אחד סביב מוקדים משותפים, לעם מפוזר, לעיתים רבות ללא קשר ביו חלקיו בעולם.

התחושות הקשות שפקדו את העם נמשכו גם לאחר שנים ארוכות, כפי שמציין התלמוד הבבלי:

"מיום שחרב בית המקדש לא נראה רקיע בטהרתו; מיום שחרב בית המקדש... ניטל טעם

*הפירות. מיום שחרב בית המקדש אין יום שאין בו קללה".*⁸⁵

ההיבט הראשון של כישלון המרד וחורבן הבית הינו הנזק שנגרם מהלחימה והחורבן שביצעו הרומאים. כרבע מהיהודים בארץ יהודה מצאו את מותם בעקבות המרד בין אם על ידי הרומאים והנוכרים בלחימה או במעשי הטבח ובין אם במלחמות אחים,⁸⁶ במגפות או מפצעים. רבים

⁸² ראה שוורץ (עורך) תשנ"ו עמ' 487 והלאה.

⁸³ להרחבה ראה ספראי 1970.

⁸⁴ מצוות ביכורים נעשית טקס של ביאה לירושלים. "הקרובים מביאים התאנים והענבים, והרחוקים מביאים גרוגרות וצמוקים. והשור הולך לפניהם, וקרניו מצפות זהב, ועטרה של זית בראשו. החליל מכה לפניהם, עד שמגיעים קרוב לירושלים. הגיעו קרוב לירושלים, שלחו לפניהם, ועטרו את בכוריהם. הפחות, הסגנים והגזברים יוצאים לקראתם. לפי כבוד הנכנסים היו יוצאים. וכל בעלי אמוניות שבירושלים עומדים לפניהם ושואלין בשלומם, אחינו אנשי המקום פלוני, באתם לשלום." (משנה ביכורים פרק ג משנה ג')

⁸⁵ בבלי. סוטה מח ע"א.

⁸⁶ מלחמת האחים תפורט בפרק ז הקנאים.

מהמורדים נלקחו לשבי על ידי הרומאים. בנוסף רבים מהערים והכפרים נחרבו עקב הקרבות וכתוצאה מכך רבים הפכו להיות פליטים וחסרי בית, החקלאות והכלכלה ביהודה נהרסו כליל. ההיבט המשלים הוא שלאחר שריפת מקדש האל, ולאחר האכזבה מהתקווה להצלה, התמוטט גם עולמה הרוחני של האומה. לא היה אפשר לקיים רבות ממצות הדת בלי המקדש ורבים האמינו שהאל נטש את היהודים, ייאוש אחז בכל.

כחלק מהזעזוע שעבר העם וכתוצאה מכישלון המרד נעלמו זרמים רבים וזאת ממספר סיבות: לאחר ניצחון הרומאים לא נותר מקום לשאלת היחס לרומאים. קבוצות הקנאים השונות, שרבים מחבריה מתו ממילא בתור מורדים, נעלמו. כמו כן גם הצדוקים והאיסיים חדלו מלהיות כת: הצדוקים ואיתם השכבה הגבוהה לא הורגשו עוד משום שמרכזם הרוחני והמעמדי נחרב בנוסף רבים ממנהיגי הצדוקים נהרגו במרד על ידי הרומאים או על ידי הקנאים. לקראת סוף המרד הרומאים טבחו באיסיים במקום מושבם והכת חוסלה.⁸⁷ אט אט בהנהגת הפרושים ובראשם ריב"ז הצליח העם היהודי להתאושש ממשבר הכישלון והחורבן העצום, בית מדרשו של ריב"ז⁸⁸ החל להפיח תקווה ולבנות מחדש את העולם היהודי שאחרי החורבן והחלה תקופת התנאים, כפי שיתואר בפרק על הפרושים.

⁸⁷ ראה פרק על האיסיים.

⁸⁸ רבן יוחנן בן זכאי.

פרק ג. צדוקים

רקע ומקורות

משפחתו של יוספוס הייתה משפחת כהנים מכובדת, ואם לא הייתה צדוקית ממש הייתה לה בוודאי זיקה עמוקה אל כת זאת, שהרי הצדוקים באו מתוך משפחות הכהונה המכובדות, בנוסף אביו של יוספוס היה מקורב לכהן הגדול הצדוקי חנן בן חנן⁸⁹. בהיות יוספוס פלביוס בן שש עשרה החליט לחקור את הכתות ולאחר מכן הצטרף לאיסיים. כאשר חזר מן המדבר לירושלים בגיל תשע עשרה, הוא בחר בפרושים ולא חזר למקומו הטבעי כצדוקי.

אנו נסקור את כת הצדוקים, את אמונתה והשפעתה. נראה האם יש קשר כלשהו בין יוספוס לצדוקים ונבחן את היחס של יוספוס אליהם.

על הצדוקים איננו יודעים כמעט דבר. יש לנו מספר מקורות חלקיים בלבד המתארים אותם. המקור הראשי הוא יוספוס פלביוס בעצמו שמגלה לנו מעט מעט מדרכיהם ואמונתם. המקור השני הוא ספרות חז"ל⁹⁰ כמו מגילת תענית שחברה עוד בסוף בית שני, שעליה נתחבר פירוש וביאור ה"סכוליון"⁹¹. הפירוש נכתב מאוחר יותר אך גרעיני הסיפורים המופיעים בו אמינים⁹². בספרות חז"ל ישנן מחלוקות בין הצדוקים לבין הפרושים ומשם אפשר קצת להבין מי הם היו. לעיתים קרובות מוחלפים אצל חז"ל הצדוקין עם הבייתוסין, הבייתוסין אינן מוזכרים בספרות ההיסטורית ואצל יוספוס. על כן נראה שאפשר להגיד שהבייתוסין הם הצדוקין וחז"ל לפעמים מעניקים להם שם שונה⁹³.

מתוך כתבי יוספוס וספרות חז"ל ובראשם הסכוליון ננסה להבין מי הם היו ומה היו דעותיהם, וממילא להבין את יחסו של יוספוס אליהם.

⁸⁹ כהן גדול, ממנהיגי המרד הוצא להורג על ידי הקנאים לאחר כיבוש הגליל מידי אספסינוס, על צדוקיותו של חנן בן חנן ראה קדמי' כ 213, 223.

⁹⁰ אפשר לדלות מידע נוסף מכתבי הנצרות הקדומה, ראה גייגר עמ' 69 והלאה.
⁹¹ ראה ורד 2003.

⁹² רגב 2005 עמ' 17 והלאה.

⁹³ ראה רגב 2005 עמ' 57.

השפעה

"תורה זו (של הצדוקים) הגיעה רק אל אנשים מועטים אם כי לראשונים במעלה, אולם אין הם עושים דבר לפיה אם ייתכן לומר כך. שכן בשעה שהם מגיעים לשלטון הם נוהגים שלא מדעת וגם מאונס לפי מה שיאמר הפרושי שאם לא כן לא היו ההמונים סובלים אותם".⁹⁴

לפנינו מתוארת כת המבוססת על אליטה שלטונית, על עשירי העם ועל הכהנים, יוספוס מציין שכת זו התפתחה כמו שאר הכתות כבר בימי יונתן בן מתתיהו, בתחילת הממלכה החשמונאית, אך פריצת הדרך שלהם לשלטון ולהכרה ציבורית חלה רק בסוף ימיו של יוחנן הורקנוס, בעת שהחליט להיפך לצדוקי ולזכות לתמיכתם. הצדוקים ממרום מעמדם זלזלו בעם הנבער והתנשאו עליו. על פי מספר חוקרים⁹⁵ האיבה בין הצדוקים לעם גדלה עד כדי כך שהצדוקים הגיעו להנהגה בהתנגדות העם רק על ידי כוח. ובכל מקרה הייתה להם השפעה רבה מתוקף עושרם וכבודם. בתקופת הרומאים שיתפו פעולה עם השלטון הזר והשניאו את העם עליהם עוד יותר.⁹⁶

רוב החוקרים מייחסים את השם "צדוקים" דרך אביהם הקדום של הכהנים הגדולים צדוק הכהן, ראש משפחת ושושלת צדוק.⁹⁷ צדוק מונה לכהן גדול בתקופת דוד המלך וצאצאיו החזיקו בתפקיד עד שנת 175 לפנה"ס בעת קניית הכהונה הגדולה בכסף על ידי יאסון ומנאלוס. מאז הכהונה הגדולה לא חזרה לשושלת צדוק אלא עברה לשושלת בית חשמונאי הפרושית בעקבות ניצחון מרד המקבים.

על פי מדרש אבות דרבי נתן⁹⁸ הצדוקים שאבו מתורתו של צדוק תלמידו של אנטיגנוס איש סוכו: "אנטיגנוס איש סוכו היו לו שני תלמידים שהיו שונים בדבריו והיו שונים לתלמידים, ותלמידים לתלמידיהם. עמדו ודקדקו אחריהן, ואמרו: מה ראו אבותינו לומר דבר זה? אפשר שיעשה פועל מלאכה כל היום ולא יטול שכרו ערבית? אלא - אילו היו יודעין אבותינו שיש עולם

⁹⁴ קדמי' 18.

⁹⁵ למשל הלוי תשכ"ד עמ' 3.

⁹⁶ ראה פלוסר(יוספוס) 1985 עמ' 41.

⁹⁷ ראה רגב 2005, עמ' 12 הערה 2.

⁹⁸ אבות רבי נתן- אבד"נ.

⁹⁹ אנטיגנוס איש סוכו קיבל משמעון הצדיק. הוא היה אומר, אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב, על מנת לקבל פרס, אלא הוו כעבדים המשמשין את הרב, על מנת שלא לקבל פרס; ויהי מורא שמיים עליכם (מסכת אבות א, ג).

אחר ויש תחיית המתים - לא היו אומרים כך! עמדו ופרשו מן התורה, ונפרצו מהם שתי פרצות :

צדוקין וביתוסין, צדוקים על שום צדוק, ביתוסין על שום ביתוס. והיו משתמשין בכלי כסף וכלי

זהב כל ימיהם, שלא הייתה דעתן גסה עליהם, אלא צדוקים ואומרים : מסורת הוא ביד פרושים

שהן מצערין עצמן בעולם הזה, ובעולם הבא אין להם כלום.¹⁰⁰

על פי מקור זה הצדוקים שאבו את עיקרי אמונתם מצדוק. על פיו נראה שהצדוקים זלזלו

בפרושים ובאמונתם.

בין צדוקים לכהנים

ד"ר אברהם גייגר¹⁰¹ בתחילת המאה התשע עשרה ואחריו חוקרים נוספים חיברו בין הצדוקים

והכהנים, גייגר הוכיח טענה זאת למשל מכתבי הנצרות הקדומים: "ויקמו עליהם הכהנים ושר

צבא ההיכל והצדוקין"¹⁰² או מ"ויקם הכהן הגדול וכל הנלווים אליו והם מעדת הצדוקים"¹⁰³ כך

שלמעשה הצדוקים היו האריסטוקרטיה הכוהנית, משפחות מיוחסות ועתיקות. וכנראה כללה גם

את עשירי ומכובדי ירושלים "והיו הצדוקים נאמנים רק על העשירים".¹⁰⁴ בנוסף אנו יודעים על

אישים מועטים שהשתייכו לכת הצדוקים. אנשים אלה היו כהנים או כהנים גדולים, עובדה

שמחזקת את הקשר בין הכהונה לבין הצדוקים. ההבחנה שהצדוקים היו הכהנים, המכובדים

ועשירי העם, מעמידה את הצדוקים בתור המעמד הגבוה בעם.

הצדוקים במרד הגדול ובכשלונו

על פי יוספוס, הצדוקים ניסו ככול יכולתם למנוע את פרוץ המרד משום שידעו שמרד זה יפגע

קשות במעמדם אך כשהתחיל המרד הם הצטרפו אליו על מנת שלא יחשדו בהם בשיתוף פעולה

עם הרומאים. לאחר המפלה בגליל, הכעס בעם הופנה כלפי המתונים והם מואשמים בכישלון,

בעקבות זאת רבים ממנהיגי הצדוקים נרצחים ומוצאים להורג.¹⁰⁵ לאחר המרד כת זו נעלמה כליל

משום שקיומם של הצדוקים היה תלוי בבית המקדש ובירושלים ובכלכלתה ולאחר המרד נשאר

בלי אחיזה, בלי תפקידים ובלי הנהגה.

¹⁰⁰ אבות דרבי נתן (ה, ב).

¹⁰¹ (1810-1874) ד"ר אברהם גייגר חוקר דת, ממייסדי התנועה הרפורמית, ראה אברהם גייגר 1949 עמ' 69 והלאה.

¹⁰² הברית החדשה, מעשי השליחים ד.

¹⁰³ שם, פרק ה' יז.

¹⁰⁴ קדמ' ספר 13, 298.

¹⁰⁵ מלח' ספר רביעי ג, 4-5.

השקפת העולם של הצדוקים

על פי ניסוחיו של יוספוס, הצדוקים סברו שמטרת האדם בעולם ועיקר שאיפתו היא לשמור את חוקי אבותיו, לשמר את המסורת, לפיכך הצדוקים היו כת שמרנית ביותר. כחלק מהשקפת העולם השמרנית שלהם, הם לא הסכימו לקבל את חידושי הפסיקה והדרישה של הפרושים, שנקראו בהמשך "התורה שבעל פה"¹⁰⁶ וניסו לשמר את ההלכה הישנה והקדומה.¹⁰⁷ אנו יודעים שהיה להם ספר חוקים ודינים כלשהו שנקרא "ספר גזירתא",¹⁰⁸ זאת אומרת הייתה להם דרך כלשהי לפירוש חוקי התורה, אך ספר זה לא שרד. על פי עיקרון זה גם רבות מאמונות הצדוקים, כפי שנראה בהמשך, סותרות את אמונות הפרושים, אמונות אשר אינן מפורשות בתורה.

יוספוס בספריו חוזר שוב ושוב על אמונתם הדתית ועקרונותיהם האמוניים.¹⁰⁹ בראש ובראשונה הצדוקים כפרו בהשגחת ה' בעולם וטענו כי האל לא מתערב במעשה האדם, ביחד עם זה הם שללו את מושגי השכר והעונש בגמול משמים ולא האמינו בקומו של העולם הבא ובתחיית המתים. הם לא האמינו בנצחיות הנשמה, לדעתם היא נעלמת ונגמרת כפי שהגוף נרקב.¹¹⁰ בנוסף הצדוקים לא האמינו בקיומם ובהימצאותם של מלאכים לנביאים¹¹¹ וכן בתחיית המשיח ובעולם הבא.¹¹²

באופן עקבי הצדוקים החמירו יותר מן הפרושים למעט מקרים בודדים. על כן התפיסה ההלכתית שלהם נחשבת קרובה יותר לאיסיים, המחמירים אף יותר מאשר הפרושים. הצדוקים התנגדו להקלות הפרושים בדיני שבת (התנגדו לעירוב חצרות), בדיני עונשין (עין תחת עין כפשוטו, דין פריסת השמלה לבתולה) ובדיני טומאה וטהרה (עצמות בהמה, טבולי שמש בשריפת פרה אדומה) ועוד.

¹⁰⁶ על כך ועוד ראה זוסמן תש"ן עמ' 59.

¹⁰⁷ קדמ' ספר יח' 11.

¹⁰⁸ מגילת תענית פרק ד'.

¹⁰⁹ למשל מלח' ספר ב, פרק ח'.

¹¹⁰ קדמ' ספר יח' 11.

¹¹¹ ראה פלוסר דוד, יוספוס פלביוס, 1985 פרק שישי.

¹¹² ראה איזנשטין – תרע"ג עמ' 13.

יחסו של יוספוס לצדוקים

נקודת המוצא של פרק זה היא ההשתייכות והזיקה של יוספוס בתחילת חייו לצדוקים,¹¹³ מעצם היותו כהן ממשפחה מכובדת כפי שהראנו מטענתו של גייגר, ממגוריו בירושלים ומעדותו על כך שכהנים גדולים, שהיו בעיקר צדוקים באו לבקר בביתו.¹¹⁴ בנוסף מעידה על כך החלטתו של יוספוס לעזוב קבוצה זו בהיותו עדיין נער ולאחר חיפוש עצמי לבחור בשתי הכתות האחרות- האיסיים ובהמשך הפרושים.

איננו יודעים מה הניע אותו להתרחק מהצדוקים אך סביר להניח שיוספוס עזב את הצדוקים מתוך אמירה שאינו מוצא שם את מקומו. כפי הנראה מכתביו, העזיבה של יוספוס את החברה שאלה הוא שייך התרחשה על רקע ענייני. יוספוס רצה למצוא כת עם השקפה כרוח, החיפוש לא נבע משום שכעס על הצדוקים אלא מרצון למצוא את מה שהכי מתאים לו כפי שכתב בספרו "כי רק אחרי למדי לדעת את כל הכיתות אוכל לבחור בטובה שבהן".¹¹⁵ יוספוס לא קבל על קבוצת ההשתייכות הראשונית שלו אלא רק החליט לפתוח בחיפוש אחר כת שתתאים יותר לרוחו. נראה שבמהלך השנים, עם חברתו לפרושים ועם מעברו לרומא, יוספוס פיתח איבה כלפי הצדוקים, איבה זאת מתבטאת בסקירתו את הכתות :

*"ואילו אצל הצדוקים לבם גם כן ביחסים שבינם לבין עצמם וביחסם עם עמי הארץ הם גסים כמו לנכרים"*¹¹⁶

יוספוס מתאר אותם כאנשים קשים, לא נחמדים, ובמיוחד כאנשים שמביעים זלזול כלפי ההמון, יוספוס מוסיף ואומר שיחס זה הוא דו-צדדי, ההמון לא סובל ואף שונא את הצדוקים :

"הם נוהגים שלא מדעת וגם מאונס לפי מה שיאמר הפרושי שאם כן לא היו ההמונים סובלים אותם".¹¹⁷

¹¹³ ראה גם איזנשטין – תרע"ג עמ' 7.

¹¹⁴ חיי' פרק ב.

¹¹⁵ שם שם .

¹¹⁶ מלח' ספר ב, פרק ח'.

¹¹⁷ קדמ' ספר יח' 11.

הצדוקים היו יותר קרובים לרומאים, ניסו למנוע את המרד וכשזה פרץ ניסו להגיע להסכם ולכניעה אל מול הרומאים. היינו מצפים שיוספוס, שהתקרב בשנות ימיו האחרונות לרומאים, יחזור לחבב את הצדוקים מילדותו אך לא, יוספוס נשאר באיבתו לצדוקים.

בנוסף הוא תקף את צורת פסיקת ההלכה שלהם, וטוען שהם לא נאמנים למוריהם בהלכה. בניגוד לפרושים שנשענים על פירושים קודמים: *"שכן לחלוק על מורי החוכמה שהם כרוכים אחריה נחשב בעיניהם כמידה טובה"*¹¹⁸

ליוספוס מעט הלכות המתאימות עם ההלכה הצדוקית,¹¹⁹ ונראה שהוא לא סובר כמוהם כמעט לגמרי. על כן, כלל אי אפשר להגיד שהיה צדוקי.

לסיכום, ראינו שיוספוס התחיל את חייו, בסביבה צדוקית בקרב החברה הגבוהה בירושלים ואפילו אולי היה צדוקי בעצמו, בשלב מתקדם יותר בחייו עבר לפרושים ומאז פיתח איבה לצדוקים, יוספוס לא חיבב את אנשי הכת, תקף את דרך פסיקת ההלכה שלהם. בנוסף הלכותיו אינן מקבילות בכלל להלכה הצדוקית. פלוסר מסכם זאת באמירה שיוספוס פשוט היה *"ממתנגדיהם של הצדוקים"*.¹²⁰

¹¹⁸ כנ"ל; קדמ' ספר יח' 11.

¹¹⁹ על פי רגב ונחמן הוא מסכים עם הלכות הצדוקים שלוש פעמים בלבד, ראה רגב ונחמן תשס"ב .

¹²⁰ ראה פלוסר תשס"ב .

פרק ד. איסיים

כאמור לעיל, בהיותו כבן שש עשרה החליט יוספוס לעזוב את מקומו בירושלים ולחפש לעצמו שיוך חדש וכת חדשה "הטובה שבהן".¹²¹ לאחר חיפוש ובדיקה, הצטרף יוספוס לאדם מתבודד במדבר, שהיה ככול הנראה איסיי או חלק איתם את תפיסתם היחודית. נבחן את יחסו של יוספוס לכת זו תוך כדי סקירת הכת, השקפתה ועקרונותיה ואח"כ נשווה את הלכתה לכתבי יוספוס.

מגילות מדבר יהודה ומקורות נוספים

על כת האיסיים ודרכם יש מידע היסטורי אך לא רב. שלושה היסטוריונים בלבד מתקופת בית שני מזכירים את האיסיים בספריהם: פילון האלכסנדרוני,¹²² פיליניוס הזקן,¹²³ ויוספוס פלביוס. בשנות החמישים נמצאו מגילות עתיקות במערות בחוף הצפוני מערבי של ים המלח,¹²⁴ סמוך למערות נמצא אתר "חירבת קומראן".¹²⁵ החורבה היתה מיושבת ברציפות במשך כ-150 שנה. מהממצאים הארכיאולוגיים ידוע לנו כי האתר נחרב בשנת 68 לספירה במרד הגדול ככל הנראה בעת שהרומאים היו בדרכם לכבוש את ירושלים. על פי ההערכה הוא הוקם בערך בשנת 100 לפני הספירה. קרבת האתר למגילות נתנה להם את השם המשותף "קומראן" ומעידה ששניהם קשורים אחד לשני.

ברבות מן המגילות כתובים ספרי התנ"ך, מגילות אחרות מתארות את העתיד שיהיה או עוסקות בחוקיים ובאמונות הקהילה. בעבודה זו נבחן את המגילות הכיתיות, מגילות המתייחסות לפנים

¹²¹ ח"י ב'.

¹²² נולד בסביבות 20-10 לפנה"ס ומת בסביבות 55-45 לספירה. חי באלכסנדריה, היה מנהיג הקהילה היהודית, פילוסוף יהודי-יווני. בין ספריו הרבים נמצא חיבור קצר על השקפת ומנהג היהודים-היפותטיקה.

¹²³ פיליניוס הזקן חי במאה הראשונה לספירה, ונהרג בהתפרצות הר הגעש בפומפי. היה איש מינהל רומאי, סופר והיסטוריון. ספרו המפורסם ביותר הוא "חקר הטבע" (Naturalis Historia), אנציקלופדיה בת 37 כרכים המקיפה שלל תחומים.

¹²⁴ בשנת 1947 נמצאו במקרה רועים בדואים כדי חרס עם מגילות עתיקות בתוכם. ובדרך לא דרך הגיעו לישראל. ובעקבותיהם נמצאו מגילות חדשות במערות שונות. בסופו של דבר נמצאו מגילות ב 11 מערות בצפון ים המלח, החל בשנת 1947 וכלה בשנת 1956 למעט בודדות שנמצאו מאוחר יותר. לאחר תלאות רבות. הגיעו בעזרת פרופ' סוקניק למדינת ישראל רבות מן המגילות. בסך הכל הגיעו בערך 930 טקסטים, שהם כשלוש מאות חיבורים. מתוך ברושי 2010.

¹²⁵ אתר "חירבת קומראן" מוכר כבר מהמאה ה-19. החפירה באתר החלה בשנות החמישים של המאה ה-20, על ידי האב הדומיניקני רולנד דה-וו. בעת שהאזור היה תחת שלטון ממלכת ירדן והחפירה הייתה בחסותה.

הקהילה על מנת להשוות לכתות המתוארות בדברי ההיסטוריונים. על כן נתמקד במגילת "סרד היחד"¹²⁶ המתארת את התנהלות וחוקי הקהילה וגם את אמונתה.¹²⁷

בבואנו לראות האם המגילות נכתבו על ידי האיסיים עלינו להשוות בין הממצאים לבין הידע על האיסיים שנתון לנו על ידי יוספוס, פילון ופליניוס הזקן. את המידע היסטורי נשווה לממצאי האתר "חורבת קומראן" ואת הידע הרוחני על הכתות מדבריהם נשווה לתוכן המגילות. פליניוס הזקן מתייחס לכת זו בספרו:¹²⁸

"בצידו המערבי של ים המלח, מחוץ לתחום האדום המזיקים שעל החוף, מתגוררת העדה הבודדת של האיסיים, המופלאה מכל הכתות שבעולם... וכך במשך אלפי דורות, ממשיכה העדה את קיומה לנצח".

ובהמשך:

"מתחת למקום שבתם (של האיסיים) הייתה בעבר העיר עין גדי שרק ירושלים עלתה עליה בפוריות אדמתה ובוסתני דקליה. אך עתה, אין גם היא, כירושלים, אלא ערמת אפר. אחריה נמצאת מצדה, מצודת סלע, אף היא בקרבת ים המלח"

מבחינה גיאוגרפית האתר מתאים לתיאורו של פליניוס הזקן. אתר קומראן נמצא בצידו המערבי של ים המלח, מרוחק מחוף ים המלח "מחוץ לתחום האדום" ונראה שהכוונה היא במרחק קטן מים המלח. אולם עין גדי לא נמצאת מעל קומראן אלא לדרומו של קומראן, כאשר פירוש המילה מתחת היא "לדרומו" או "בהמשך הנהר" שהכוונה היא לנהר הירדן.

מבחינת השקפתם, "מגילת סרד היחד" ויוספוס מתואמים ביניהם, הקשר ביניהם מרשים למדי. שני הקבצים מדברים על אותו אורח חיים והתנהלות ואותה השקפת עולם אמונית. בשני הקבצים מופיעים תיאורים של חיי שיתוף וצנעה, הקפדה חמורה על הדת, הקפדה קיצונית על דיני טהרה, ויתור ומסירת הרכוש הפרטי לכלל, דרכי התקבלות זהות לכת, סעודות משותפות

¹²⁶ נמצא במערות קומראן (מעה מס' 1).

¹²⁷ ראה ידן תשי"ח, על גילוי המגילות בכלל ועל סרד היחד בפרט.

¹²⁸ גאיוס פליניוס סקונדוס (פליניוס הזקן) חקר הטבע (Naturalis Historia) תרגם לעברית והוסיף מבוא, מפתחות ומפות: רוני רייך, הוצאה עצמית, 2009, ירושלים.

המנוהלות על ידי כהן, היררכיה גילאית, כללי לבוש, עונשים חמורים, סדר יום זהה- לימוד תורה ועבודה ואוכל, כת המצפה לגאולה וליום הקץ, צפייה אינטנסיבית ליום נקמה ברעים. בנוסף גם אמונה בקיומם של מלאכים, ניצחיות הנפש, גזרה (הכול צפוי), התנגדות לאלימות ובמקביל הכנה למלחמת יום הדין (בני האור בבני החושך).¹²⁹

בעקבות הוכחות אלו ועוד¹³⁰ פרופסור אליעזר סוקניק, חוקר המגילות, קישר בין האיסיים המופעים בספרי ההיסטוריה לבין כותבי המגילות. טיעון זה הפך בהמשך לתאוריה המרכזית במחקר. המתנגדים לחיבור בין האיסיים לכותבי המגילות מסתמכים על בעיית המיקום "מתחת" על פי פליניוס וטוענים שהכוונה היא לא לדרומה אלא צריך להיות מתחת ממש, יותר נמוך או בשיפולי ההר. ולפיכך מנסים למצוא תאוריה אחרת. למשל פרופ' יזהר הירשפלד חיפש מקום מתאים מעל עין גדי וטען שמצא את משכן האיסיים מעל עין גדי ממש.¹³¹ דעה אחרת אותה מייצגת רחל אליאור סוברת שהאיסיים הינם עיוות או המצאת פרי הדמיון של ההיסטוריונים והמגילות נכתבו על סוג מסוים של הצדוקים.¹³² בעבודה זו נצדד בטענה המקובלת שמחברי המגילות הם האיסיים, משום שבסופו של דבר המיקום של האתר מסתדר עם פליניוס ומגילת הסרך כמייצגת את המגילות מתאימה באופן מרשים למדי לתיאורו של יוספוס. זו גם הטענה המקובלת בספרות המחקר. מגן ברושי פותח את אחד ממאמריו במילים: *לדעתי ולדעת רוב החוקרים נתקיים בקומראן מנזר איסיי*¹³³ וכך סוברים גם מרבית החוקרים.¹³⁴

¹²⁹ ראה נספח מספר 6, טבלה השוואות בין מגילת סרך היחד למלחמות היהודים של יוספוס.

¹³⁰ למשל הוכחתו של שוורץ דניאל שעובד על דרך השלילה, הכת לא פרושים וצדוקית כי במגילות יש כינוי גנאי אליהם. לא כת של מורדים כי המגילות נכתבו הרבה לפני המרד, על כן צריכה להיות איסיית.

¹³¹ יזהר הירשפלד (1950 - 2006) פרופסור לארכיאולוגיה, מומחה לכת האיסיים, מהאוניברסיטה העברית בירושלים.

¹³² רחל אליאור, זיכרון ונשייה: סודן של מגילות מדבר יהודה, ראה ביבליוגרפיה.

¹³³ מגן ברושי בתוך: מגילות קומראן מבואות ומחקרים - כרך ראשון (עורך: מנחם קיסטר)

¹³⁴ למשל אשל חנן, תולדות התגליות הארכיאולוגיות בקומראן וגם דניאל שוורץ, כת מדבר יהודה והאיסיים, ועוד.

היסטוריה ודרכי חיים

האיסיים שעל פי המגילות כינו את עצמם "עדת היחד", חיו בקבוצות סגורות בעיקר במדבר יהודה אך גם במקומות אחרים.¹³⁵

מייסדי הכת היו אנשים מירושלים אשר בתחילת התקופה החשמונאית חלקו על התנהלות היהודים (הפרושים והצדוקים) בעיקר סביב עבודת בית המקדש והכהונה. קבוצה זו פרשה מהציבור והקימה ישוב מבודד במדבר יהודה על יד ים המלח.¹³⁶ על פי ממצאי החפירה באתר, המקום נחרב בסביבות שנת 68 לספירה והיה מיושב כ-150 שנה. על פי המגילות¹³⁷ נראה שהיה לכת מורה הצדק שנהפך להיות ראש הקבוצה וקבע את חוקיה ותקנותיה המחמירות. על פי פילון ויוספוס היו לאיסיים עוד מושבות ברחבי הארץ. סביר להניח שקומראן היה היישוב הגדול והמרכזי של האיסיים ומדבר יהודה ובכלל ברחבי הארץ פעלו עוד קבוצות קטנות של איסיים.

באופן מפתיע ובניגוד לבידוד ולאיבה שחשו כלפי שאר העם, לאיסיים היה חלק כלשהו במרד. למשל, מסופר על יוחנן האיסיי שנשלח לפקד על שפלת יהודה ומישור החוף ופיקד על הקרב באשקלון.¹³⁸ הרומאים בדרכם לירושלים בשנת 68 טיהרו את כל האזור מסביב, בדרך עברו גם באזור ים המלח ובקעת יריחו¹³⁹ והחריבו את היישוב המבודד. הרומאים טבחו באנשי הכת ועינו אתם ללא הצלחה על מנת שיכפרו באמנותם. אולי משום שהשתתפו במרד, האיסיים לא הצליחו להתאושש ממכה זו. אפילו אם נשארו אנשים שהחזיקו בתפיסת עולם של האיסיים נראה שהכת חוסלה ונעלמה.¹⁴⁰

כפי שראינו האיסיים עזבו את ירושלים עקב מחלוקות סביב בית המקדש, בנוסף הלכות האיסיים מזכירות בעקרונותיהם את הלכות הצדוקים, גם הלכות הצדוקים וגם הלכות האיסיים נקטו בגישה מחמירה¹⁴¹ סביר להניח שהיה איזה קשר קדמוני בין הצדוקים לאיסיים. חוקרים

¹³⁵ על פי פילון, היפותטיקה (ראה בביוגרפיה).

¹³⁶ להרחבה על הקמת הקת ראה פלוסר(מגילות) 1985 עמ' 21 והלאה.

¹³⁷ ראה פלוסר(מגילות) 1985 עמ' 21 והלאה.

¹³⁸ מלח' ספר ב' פרק כ', ד', מלח' ספר ג' פרק ב'.

¹³⁹ ראה מלח' ספר ד' פרק ח'.

¹⁴⁰ ראה פלוסר(יוספוס) 1985 עמ' 42.

¹⁴¹ נחמן תשס"ד עמ' 320.

מסוימים טוענים שהם אפילו אותה כת בעצמה¹⁴² אך טענה זו נדחתה בעיקרה¹⁴³ והאיסיים ככול הנראה היו כת נפרדת, שונה ומיוחדת עם השקפה והלכה ייחודיות.

חיי האיסיים

סדר יומם של האיסיים היה מורכב מארבעה דברים: תפילה, עבודה, טבילות, אכילה, בנוסף הם גם השקיעו זמן בלימוד תורת ועל יעידו המגילות הרבות שנמצאו. סדר היום שלהם מעיד על פשטותם הרבה. האיסיים קמו בעלות השחר והתפללו אל האלוהים, לאחר ארוחה צנועה ושקטה פנו לעבודת יומם. האיסיים עבדו והתפרנסו בעיקר מחקלאות, שדותיהם סיפקו את כל צורכיהם. האיסיים חיו חיים של פשטות וצניעות, מתוך עיקרון ש: "תורתם של האיסיים נוהגת להניח שהכל לאלוקים". הם חיו בקבוצה אחת ושיתפו את הרכוש ביניהם ו"איש מהם אינו מעז לצבור רכוש פרטי כלשהו".¹⁴⁴

האיסיים היו כת סגורה ומבודדת ולכן הליך הקבלה של אדם לכת היה ארוך ומסובך ונמשך כשלוש שנים. השנה הראשונה מתרחשת רחוק מהקבוצה ולאחר מכן המועמד מצטרף לשנתיים בדיקה. האיסיים הפגינו זלזול עמוק בעם למשל באומרם עליהם "הנפתים אחרי אפרים"¹⁴⁵. האיסיים חוייבו לשנוא את כל מי שאינו חבר בכת שלהם, עם כניסת חבר לכת היה נשבע אמונים אליה וכחלק מנוסח השבועה הוא היה אומר: "חובה לשנוא לנצח את הרשעים".¹⁴⁶

¹⁴² ראה אופנהיימר, גפני ושוורץ תשנ"ו עמ' 413-393.

¹⁴³ ראה נחמן תשס"ב עמ' 26 והערה המפורטת מס' 87.

¹⁴⁴ פרק יא סעיף ד' היפותטיקה, פילון.

¹⁴⁵ ראה פלוסר(יוספוס) 1985 – עמ' 42.

¹⁴⁶ מלח, ב, 139.

השקפה והלכה

אחרי שטענו שכותבי המגילות הם האיסיים נוכל לבחון את המגילות, את האתר הארכיאולוגי קומראן ואת הידיעות מהסופרים הקדומים בעיקר פילון ויוספוס. דרכם ננסה להבין את השקפתם של האיסיים ואורח חייהם.

האיסיים היו כת מבודדת עם אמונה מיוחדת ושונה עד מאוד מהאמונות הנפוצות ביהודה, מספר מאפיינים ייחודיים של אמונת בני הכת:

- האמונה נובעת מגזרה קדומה: "מאל הדעות כל הויה ונהייה ולפני היותם הכין כול מהשבתם (מחשבתם). ובהיותם לתעודתם כמחשבת כבודו ימלאו פעולתם ואין להשנות בידו".¹⁴⁷ האל הגדול והנורא כבר קבע מה שהיה ויהיה ולאדם הקטן אין זכות ויכולת לשנות זאת.
- שימוש בלוח שנה נפרד: האיסיים יסדו לעצמם לוח שנה נפרד משאר היהודים. לוח האיסיים הוא לוח שמשי (ולא על פי הירח כלוח היהודי). בלוח 364 יום והוא מתחיל ביום רביעי יום בריאת המאורות. כמובן שלוח זה יצר חוסר התאמה בין חגיהם של האיסיים לשאר העם.¹⁴⁸
- קדושת אנשי הכת: אנשי הכת כינו את עצמם "בני האור", היחידים שיודעים את האמת, אל מול שאר האנושות המכונה בפיהם "בני החושך". בכת עצמה יש מעמדות מסודרים לפי גיל, יחס, חשיבות ומועד קבלה לכת.
- האיסיים הקפידו עד מאוד על טהרה, על כן למשל אם חבר בכת האיסיים נגע בחבר בעל דרגה יותר גבוהה הוא צריך לטבול על מנת להיטהר ממגעו הטמא.
- חיים סגפניים המשתקפים בהלכה עד כדי חוסר התחשבות בסיסי בחיי האדם:
- האיסיים חיו חיים של צניעות. שימוש באותם בגדים עד בלייתם לגמרי, אוכל מועט, סדר יום מורכב מעבודה, אוכל, לימוד תורה ותפילה.
- נצחיות הנשמה על פני הגוף: האיסיים האמינו באמונה שלמה כי הנשמות נצחיות, ובאו ממקור עליון והגוף הוא להן כבית כלא. על כן הנשמה שמחה שהגוף מתכלה, הם אינם נותנים חשיבות לגוף האדם, ומתביישים בלכתם לעשות את צרכיהם.
- האיסיים סוברים כי כבר "נחתם דין האדם" כלומר, אין בחירה חופשית.

¹⁴⁷ ליכט תשכ"ח(סרכים) ס"י, דף ג' 15-16.

¹⁴⁸ ראה ברושי 2010 עמוד 45 והערה 5.

- כת האיסיים היתה כת משיחית המצפה לבוא הקץ שבו יגברו אנשי הכת "בני האור" על שאר אנשי העולם "בני החושך". "ואז תצא לנצח אמת... כי התגוללה בדרכי רשע בממשלת עולה.¹⁴⁹

מגילת הסרך במשפט אחד מסכמת את עיקרי האיסיים "יזה הסרך לאנשי היחד המתנדב לשוב מכול רע ולהחזיק בכל אשר ציווה לרצונו להיבדל מעדת אנשי העול להיות יחד בתורה ובהון".¹⁵⁰ עיקרי השקפת האיסיים היו האמונה הברורה במה טוב ומה רע, היבדלות מהעם ואיבה כלפיהם, ערך בלימוד התורה ושיתופיות קבוצתית.

יחסו של יוספוס לאיסיים

חוקרים רבים מקשרים בין הציטוט של יוספוס הנ"ל לחבירתו אל כת האיסיים או למשהו דומה:

"כאשר שמעתי על אדם בשם בונוס השוהה במדבר, המסתפק בבגדים מעצים, המגיש לעצמו רק אוכל הצומח מאילו והטובל דרך קבע יום ולילה במים קרים כדי להיטהר נהייתי לחסיד שלו".¹⁵¹

הקשר בין בונוס לאיסיים מתבקש משום הטבילות הרבות שדומות למנהגי האיסיים, החיים במדבר, חיים של צניעות והסתפקות במדבר המתאימה לאיסיים. גם אם הוא לא היה בדיוק בקהילה בקומראן, יוספוס חי זמן ארוך במדבר, כשלוש שנים, על פי התרבות האיסיית¹⁵² על מנת להכיר אותה מניסיון אישי.

יוספוס מוסיף ואומר שלאחר שלוש שנים הוא עזב את בונוס וחזר לירושלים המיושבת: "ואחרי אשר הרווייתי את צמאוני לדעת שבתי העירה... והחלתי לעסוק בענייני ציבור".¹⁵³ אפשר להבין את עזיבת יוספוס בשתי דרכים, אפשרות אחת להבנת עזיבת יוספוס היא להגיד שלאחר שעזב

¹⁴⁹ ליכט תשכ"ח(סרכים) ס"י 3, 17-21.

¹⁵⁰ שם שם ס"י 2.

¹⁵¹ ח"י ב' פרק ב.

¹⁵² שם שם.

¹⁵³ כנ"ל הציטוט מופיע בח"י פסקה ב' על פי תרגום של שמחוני והציטוט הקודם בתרגומו של שוורץ.

הוא מתנגד לכת, ואינו מעריך את אנשיה כלל. אך האפשרות השנייה היה לומר שכי לא עזב בכעס או בהתנגדות עקרונית, אלא שמטרתו היתה ללמוד על התרבות ולאחר שלמד עזב וחזר לעיר.¹⁵⁴

בכל מקרה, שלוש השנים שבהם בילה יוספוס את חייו במדבר אינן, כפי שראינו לעייל, מספיקות להיפך לחבר רשמית לכת. מצטרף חדש נחשב חלק מהכת ומוכנס לסודותיה רק משנתו הרביעית. על כן יכול להיות שלאחר שנות הקבלה יוספוס בחר לא להצטרף לכת האיסיית הרשמית.¹⁵⁵ נקודה זאת הופכת את ידיעותיו בכת לקצת מרוחקות, יוספוס לא היה חלק מהכת אלא רק הכיר אותה מבחוץ.

יחס בין הלכות יוספוס להלכות האיסיים

ככלל, בבואנו לחקור את תפיסת ההלכה של יוספוס אנו נתקלים בקושי. בניגוד לסדר ולהבדל הברור בין הלכות האיסיים, הפרושים והצדוקים המיוחסות להם, כשיוספוס מדבר על סתם "ההלכה", הוא מתכוון למה שהוא חושב ומחשיב כהלכה. הלכה זו שהוא מביא אינה מסתדרת עם אף אחת מהכיתות. יוספוס משלב בהלכותיו גם הלכות פרושיות גם הלכות צדוקיות ואף מהלכות האיסיים.¹⁵⁶

על פי מחקרו של נחמן,¹⁵⁷ רובם המוחלט של הלכות יוספוס הכלליות הן על פי הפרושים, על כן קשה להניח שהיה איסיי.

יוספוס התנגד לדעתם של האיסיים בנושאים עקרוניים מאוד כמו למשל חשבון לוח השנה שבו נהג לא על פי האיסיים אלא לפי העם, וכמו סוגיית כתבי הקודש.¹⁵⁸ סביר להניח שיוספוס סבר אחרת אך על מנת להציג את היהדות כדת נוקשה וקשוחה,¹⁵⁹ פסק בספריו כהלכות האיסיים, כפי שהראינו לעיל שהיו מחמירים הרבה יותר. ואכן מרבית פסיקותיו כדעת האיסיים מופיעות

¹⁵⁴ שתי אפשרויות האלו מתעמתות גם בתרגומים השונים לספר. בתרגומו של שוורץ כתוב "ומיציתי את ההתלהבות" מדובר בנימה שלילית, יוספוס מיצה את האיסיים "לעומת תרגומו של שמחוני "ואחרי אשר הרוותי את צמאוי לדעת" שבו האיסיים מתוארים כמלאי חוכמה ודעת ועזיבתו של יוספוס לא שלילית, ונובעת מסיום ההכרות איתם כפי שבא לשם מלכתחילה.

¹⁵⁵ ייתכן גם שהאיסיים החליטו לא לקבל את יוספוס אך הוא מספר את הסיפור ומוציא את עצמו באופן חיובי.

¹⁵⁶ ראה נחמן תשס"ד עמ' 319.

¹⁵⁷ נחמן תשס"ד.

¹⁵⁸ איזה כתבים נחשבים חלק מה"תנ"ך" שהחל להיווצר ואיזה לא ..

¹⁵⁹ ראה נחמן תשס"ד, עמ' 165.

בחיבורו נגד אפיון ששם במוצהר ניסה להסביר לקורא ההלניסטי את הדת היהודית באופן משכנע.

בנוסף יכול להיות שכחלק מהשהות של יוספוס במדבר הוא ספג חלק מתובנות ואמונות האיסיים שגם לאחר שנים, בקרב הפרושים ולאחר מכן בקרב הרומאים נשארו טבועים בו.

לסיכום, נראה מדברי יוספוס שהוא העריך את אנשי הכת, למשל באומרו שהם "עולים על יתר היהודים באהבתם איש לרעהו" ו"ונפלא הוא שיתוף הרכוש בניהם".¹⁶⁰ על כן סביר להניח שלמרות שעזב אותם ואיננו איסיי בשום דרך, יוספוס עדיין העריך את הכת ואת דרכה.

¹⁶⁰ מלח' פרק שמיני, תרגום: שמחוני נ.י.

פרק ה. פרושים

יוספוס לא נולד כפרושי אבל בבגרותו, לאחר שחיפש כת שתתאים לרוחו, מיקם את עצמו בחברה הפרושית בירושלים. כבר בגיל צעיר למד תורה ותוך זמן קצר יוספוס רכש ידע רב בתורה הפרושית¹⁶¹ ידע זה משתקף בספרו "נגד אפיון". כפרושי יוספוס נסע לרומא לשחרר אסירים יהודים וכפרושי מונה למפקד הגליל.

אחרי ניצחון הרומאים בגליל ולאחר שהצליח להתחמק מההתאבדות המשותפת יוספוס נפל בשבי הרומאים ונע עם הצבא הרומאי עד החורבן. בהמשך עבר לרומא וחי שם את חייו. כפי שראינו בפרק הראשון, השינוי הוא לא רק פיזי-גאוגרפי אלא מבטא גם שינוי עמוק ביחס שלו ליהדות. נברר מי הם הפרושים, מה חשבו ומה הייתה הלכתם ולאחר מכן נבחן את יחס יוספוס אליהם.

תולדות הפרושים ומבנה הכת

השם "פרושים" בא מהשורש פר"ש, והכוונה היא לתיאור "הפורשים" אך לא ברור מדוע כונו כך וממי פרשו. כנראה הכוונה היא לפרישה מן העם, וכך כונו בפי מתנגדיהם על מנת לפגוע בחיבורם לעם, בהמשך ביטוי זה השתרש בפי כל.¹⁶²

כפי שצויין בפרק ב' תופעת הכתתיות באה בעקבות התגברות ההשפעה ההלניסטית ביהודה, כאשר רבים וביניהם כהנים גדולים, החלו להתיוון. היהדות הפרושית צמחה מתוך משבר זה ופיתחה אמונה, מנהגים ודרך חיים. בגלל השפעת התרבות היוונית התחילו לפרוש את התורה בדרך ההגיון והגיעו לתוצאות התאולוגיה היהודית המוכרת.

המבנה המעמדי והחברתי של הפרושים לא היה בנוי מיוחסין, שושלות וכסף כמו של הצדוקים. אלא מרמת החוכמה והידע התורני. המבנה החברתי היה בנוי מהחכמים ומהתלמידים שינקו את תורת רבותיהם והמשיכו את המסורת. בנוסף, לפרושים לא היה מקום כינוס ולא התרכזו סביב משהו, כפי שהצדוקים התקיימו סביב המקדש והאיסיים על פי קבוצות משותפות במדבר יהודה.

¹⁶¹ ח"י ב-ג, לפירוט ראה פרק א', יוספוס טוען שגדולי החכמים באו להתייעץ אתו ולשאל בעצתו בדברי תורה, נראה לומר שיש בבסיס משפט זה אמת וקנה ידע נרחב בתורה.

¹⁶² ראה פלוסר(יוספוס) 1985. רבות הדעות מפני מה כונו כך, אולי שפרשו מהכהנים, משהשלטון החשמונאי. מעם הארץ הטמאים. או אולי משום שפירשו את התורה בדרכם שלהם.

הכת ואנשיה האמינו בתיקון האומה כולה ולא רק בתיקון הכת, על כן העם היה נושא פעילותם ובקרבם הם חיו ופעלו.

הפרושים לא באו מתוך מגזר מסוים אלא כל מי שרצה ללמוד היה מוזמן לבוא, ללמוד,¹⁶³ ולקחת חלק במפעל דרישת התורה ויצירת התורה שבעל פה.¹⁶⁴ ובכל זאת הם היו אליטה מסוגרת, ויחסם אל עמי הארץ היה מעט מזלזל, הם הרגישו שמעמדם נעלה ומכובד יותר.¹⁶⁵ היו להם הלכות משלהם ומנהיגים משלהם כבכל כת ואף ניסו להשתלב ולהשפיע בהנהגת העם. למרות היותם קבוצה מסוגרת חכמי ישראל השכילו להתחבר אל העם ולקנות את ליבו.¹⁶⁶ לעומת הצדוקים והאיסיים הם התחברו אל העם והשמיעו את קולו. קשר זה ורעיונותיהם על העולם הבא ועל השכר המובטח להולכים בדרך הישר, דרך האל. הם הביאו תקווה להמון, שקיבל את סמכות מנהיגי הפרושים ונהג כהלכותיהם. יוספוס מספר שאפילו אם היו אומרים דבר הסותר את דבר המלך או נגד הכהן הגדול העם היה שומע לפרושים.¹⁶⁷

חיזוק לדבר מופיע בכתבי הקודש הנוצריים: התנגד לתורת הפרושים כמו בנטילת ידיים בשמירת שבת ונדירים, ואמר שאין איסור במה שנכנס לפה (טרפות), ועם זאת ציווה לתלמידיו "כל אשר יאמרו אליכם לשמור תשמרו ועשיתם כי הסופרים והפרושים יושבים על כסא משה".¹⁶⁸

לקראת סוף ימי הבית הסתמנה חלוקה פנימית ברורה בתוך הפרושים, הפרושים היו מורכבים משתי תת-כתות "בית שמאי" ובית "הלל" שחלקו והתווכחו על תפיסות דתיות ופוליטיות. בית שמאי נקטו בעמדה הלכתית שמרנית, משנה מדינית לאומית חזקה אל מול השלטון הרומאי.¹⁶⁹ לעומתם בבית הלל ניסו לשמור על יחסים טובים עם הרומאים, ובנוסף נטו יותר לשינויים הלכתיים.

¹⁶³ למשל רבי אלעזר בן הורקנוס עזב את אביו העשיר(אולי צדוקי) וללא שום ידע מקדים הלך ללמוד אצל גדול הדור רבי יוחנן בן זכאי.

¹⁶⁴ על כך ביתר פירוט בהמשך.

¹⁶⁵ למשל הפרדה בטהרה: "בגדי עם הארץ מדרס לפרושים, בגדי פרושים מדרס לאוכלי תרומה, בגדי אוכלי תרומה מדרס לקודש" (מס' חגיגה פרק ב' משנה ז') לאחר מכן בתלמוד "תנו רבנן לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו... ולא ישא בת עמי הארץ" (תלמוד בבלי, מסכת פסחים, מט ע"ב)

¹⁶⁶ ראה שטרן (עורך) 1984, עמ' 222-237.

¹⁶⁷ קדמוניות יג, 288.

¹⁶⁸ הבשורה על פי לוקס, 23 : 1.

¹⁶⁹ ראה גולד 2011 עמ' 242 והלאה.

מאבקי הצדוקים פרושים

מקורות חז"ל מספרים על מאבקים רבים בן הפרושים והצדוקים סביב ההלכה.¹⁷⁰ על פי יוספוס המאבק בין הצדוקים לפרושים היה קיים עוד מהיווצרות הכתות. כשהוא מספר על המאבק סביב הורקנוס, האם יהיה צדוקי או פרושי, יוספוס מספר על צדוקי אחד ומציין לגבי "ואחד מכת הצדוקים, שדרכם היא כנגד דרך הפרושים"¹⁷¹ מאבק זה הוא קדום ובנוסף למאבק ההלכתי ישנו מאבק גם חברתי ומאבק ההשפעה על העם.

מתוך שלוש הכתות הגדולות האיסיים היו קבוצה מבודדת ורחוקה והשאירו את שתי הכתות האחרות, הכת הפרושית והכת הצדוקית למאבק כוח בירושלים על לב העם ועל כוח שלטוני. בימי ינאי הפרושים הצליחו להשתלט על מערכות המשפט ועל תיקון תקנות. "מפני שהיו הצדוקין יושבין בסנדרי ואינן יודעין להביא ראיה מן התורה. אמר להם שמעון בן שטח: כל מי שהוא יודע להביא ראיה מן התורה כשר לישב בסנדרי. נפל דבר מעשה אחד ביניהם, ואינם יודעים להביא ראיה מן התורה, אלא אחד שהיה מפטפט כנגדו ואומר: תן לי זמן ולמחר אשוב. נתן לו זמן והלך וישב לו בינו לבין עצמו ואינו יכול להביא ראיה מן התורה. למחר בוש לבא ולישב בסנדרי והעמיד שמעון בן שטח אחד מן התלמידים והושיבו במקומו. אמר להם: אין פוחתין בסנדרי משבעים ואחד. וכך עשה להם עד שנשתלקו כלם. יום שנשתלקה סנדי של צדוקים עשאוהו יום טוב".¹⁷²

כפי שראינו הפרושים שלטו על מערכת המשפט והצדוקים שימשו כהנים גדולים והשפעתם באה מתוך המקדש אך אט אט הצליחו הפרושים לכרסם בסמכות הצדוקים בבית המקדש עד ש'אין הם עושים דבר לפיה (לפי ההלכה שלהם) אם ייתכן לומר כך שכן בשעה שהם מגיעים לשלטון הם נוהגים שלא מדעת וגם מאונס לפי מה שיאמר הפרושי שאם כן לא היו ההמונים סובלים אותם",¹⁷³ זאת אומרת שהצדוקים היו מחויבים לנהוג כהלכות הפרושים.

דוגמא יפה לכוח הפרושים, שחדר למקדש אפשר לראות במשנת יומא בגרסה קצת יותר מרוככת, המספרת את הכנות הכהן הגדול ליום הכיפורים ואת הדאגה של הפרושים שהכהן הגדול ינהג בקודש הקדשים כנדרש לפי פסיקת ההלכה שלהם:

¹⁷⁰ למשל ראה נספח מספר 4, (בבא בתרא קטו, ע"ב, מתוך מאגר ספרות הקודש).

¹⁷¹ קדמוניות ספר יג', 293.

¹⁷² ורד 2003, מגילת תענית, כ"ח טבת עמ' 227.

¹⁷³ קדמי ספר יח' 11.

"מסרוהו (את הכהן הגדול) זקני בית דין לזקני כהונה, והוליכוהו לעליית בית אבטינס; השביעוהו, ונפטרו והלכו להם. ואומרין לו, אישי כוהן גדול, אנו שלוחי בית דין, ואתה שלוחו של בית דין; משביעין אנו עליך במי ששיכן את שמו בבית הזה, שלא תשנה דבר מכל מה שאמרנו לך. הוא פורש ובוכה, והן פורשין ובוכין".¹⁷⁴

לאחר המרד

כבר לקראת סופו של המרד והחורבן, רבן יוחנן בן זכאי¹⁷⁵ הבין שיש לייצר מקום מרכזי חדש שיאחד את עם ישראל וביקש מהקיסר¹⁷⁶ "תן לי יבנה וחכמיה" ומשם הנחיל את מסורת הפרושים לעם היהודי בכל דורותיו. מבית שמאי לא נשארו הרבה אנשים בעקבות מות רבים מהתלמידים במרד ובית הלל לקחו את מושכות ההנהגה. שתי הכתות האחרות, האיסיים והצדוקים, נעלמו והיחידים שנשארו מאוגדים היו חכמי הפרושים. ריב"ז והפרושים הציבו את לימוד התורה והתפילה כתחליף לעבודת המקדש ואת בית המדרש במקום בית המקדש החרב.¹⁷⁷ כולם סרו למרותו של ריב"ז הפרושי המקים את תרבות לימוד התורה ואת בתי המדרש כתחליף לבית המקדש כמקום מרכז ומאחד.

בתקופת בית שני חכמי הפרושים לא היו המנהיגים הרשמיים של יהודה אלא יותר מורי הלכה, משחרב בית המקדש, חכמי הפרושים וביחוד ריב"ז ותלמידיו ולאחר מכן רבן גמליאל ושושלתו נהפכו מאנשי רוח ומופת למנהיגים גם מבחינה רוחנית וגם מבחינה לאומית.¹⁷⁸ החכמים הבינו את הצורך באחדות וניסו בכל הכוח למנוע פילוג, בין על ידי הלכה אחידה כמה שיותר ובין על ידי סילוק כתות אל מחוץ ליהדות.¹⁷⁹

¹⁷⁴ מסכת יומא, א, ה.

¹⁷⁵ להלן ריב"ז.

¹⁷⁶ ראה תלמוד בבלי גיטין, נ"ו ע"א, על בריחת ריב"ז מהעיר הנצורה והדיאלוג עם הקיסר שבסופו הוא מקבל את יבנה.

¹⁷⁷ ראה לאו 2007, עמ' 25 והלאה.

¹⁷⁸ ראה אופנהיימר 2001 – עמ' 85.

¹⁷⁹ כמו למשל את הנצרות הקדומה.

השקפה והלכה

יוספוס מרבה להדגיש את המחלקות בין הכתות בדבר השפעת האל והקשר שלו לעולם, במחלוקת זאת נקטו הפרושים בדרך של גם וגם. "והם מייחסים הכל לגזירה ולה", הם סבורים כי באדם עצמו תלוי הדבר במדה מרובה לעשות טוב או מוטב, אבל הגזירה נוטלת חלק בכל מעשה".¹⁸⁰ מאוחר יותר עובד רעיון זה במשנה לביטוי "הכל צפוי והרשות נתונה".¹⁸¹ כחלק מהאמונה שהאדם משפיע על מעשיו, הפרושים האמינו בנצחיות הנשמה ובמתן עונש לרשעים: "הם סבורים שכל נפש אינה כלה, אבל רק הנפש הטובה עוברת לגוף אחר, ואילו נפשות הרשעים מתייסרות בעונש עולם".¹⁸² או "רווחת בהם האמונה שיש בנשמות כוח אלמוות ושיש שכר ועונש תחת האדמה לבני האדם, שעשו בחייהם מעשים טובים או רעים".¹⁸³ הפרושים האמינו בכוחו של האדם לעשות טוב ורע, ולקבל לאחר מכן גמול על מעשים אלו.

הפרושים ייסדו את לימוד התורה ודרך פסיקת ההלכה הנהוגות עד ימינו אנו: "הם הולכים אחרי ההלכה בכל אותם העניינים שהשכל קבעם כטובים ומסרם לדורות, והם סבורים שיש להילחם על קיום אותם הדברים שהשכל ביקש להורותם. הם חולקים כבוד לאנשים באים בימים ואינם מתנשאים בחוצפה לסתור את ההלכות שהונהגו".¹⁸⁴

כפי שראינו, על פי יוספוס הפרושים מצד אחד נאמנים למסורת רבותיהם¹⁸⁵ "ומסרת לדורות" ו"אינם.. לסתור את ההלכות שהונהגו" אולם מן הצד השני העיקרון המנחה אותם בפסיקת ההלכה הוא השכל הישר וההגיון. עם הזמן על פי עקרון זה הפרושים פיתחו את התורה שבעל פה, זאת אומרת כללים ברורים למסירת התורה, כך שמטרתה של ההלכה על פי הפרושים היא לבנות את עולמו של האדם סביב האל ומצוותיו.¹⁸⁶ שיטה זאת עובדת להם עד כי "נחשבים הפרושים במפרשי התורה הדייקנים ביותר".¹⁸⁷

¹⁸⁰ מלח' ספר ב, פרק ח'.

¹⁸¹ משנה אבות ג טו.

¹⁸² מלח' ספר ב, פרק ח'.

¹⁸³ קדמ' ספר יח' 11.

¹⁸⁴ שם שם.

¹⁸⁵ על מושג המסורת בפרושים ראה נחמן תשס"ד, עמ' 27 הערה 95.

¹⁸⁶ להרחבה ראה ספראי 1970 עמ' 78-84.

¹⁸⁷ מלח' ספר ב, פרק ח'.

ההמון כולו חשב שתורת והלכת הפרושים היא המדויקת והקרובה ביותר לתורה. כן נהגו כמותם וקיבלו אותם כמנהיגים.

יחסו של יוספוס לפרושים

בפרקים הקודמים ראינו שיוספוס לא ראה את עצמו כאיסיי וכלל לא אהב את הצדוקים. אם כן, עלינו לברר את מידת ההשתייכות שלו לפרושים. תשובה זו תחשוף בפנינו גם את היחס שלו לעם בכלל, שהרי אם אינו פרושי אזי אינו מזדהה עם שום כת ועל כן לא היה מחובר ליהדות הדתית, אך אם יוספוס ראה את עצמו פרושי ניתן להסיק שגם לאחר המעבר לרומא ראה את עצמו כיהודי מן המניין.

במהלך הפרק סקרנו את הפרושים, אמונתם והשפעתם על העם. בבסיס הדיון האם יוספוס פרושי ניצבת עדותו שלו עצמו "בהיותי בן תשע עשרה החלתי לעסוק בעיניני הציבור, בהתחברי אל כת הפרושים הדומה לכת הסטואים של היונים".¹⁸⁸ אולם כפי שראינו בפרק א' חיי יוסף, מעברו לצד הרומאי היווה שינוי מהותי בחייו ואף ביטא שינוי במחשבותיו והשקפותיו. אנו נבדוק בכתביו את יחסו לפרושים עצמם בתור כת, להלכתם ואמונתם, האם מסכים עם הלכה והאמונה שלהם או שמא סובר אחרת.

בכמה וכמה מקומות בספריו, משבח את הפרושים וזוקף לזכותם התנהגות ומידות טובות, יוספוס מכבד ומעריך גם את הפרושים עצמם:

"האהבה שרויה בין הפרושים לבין עצמם, והם מוקירים מאד את האחדות כעילוי הטוב ביותר. ואילו אצל הצדוקים...."¹⁸⁹

ו"מידת חסידות גדולה זו העידו להם הערים על שאיפתם למעולה בכל הדברים באורח חיים ובדרך דיבורם"¹⁹⁰

הוא מעריך אותם על אחדותם ועל יחסי אהבה ששוררים ביניהם. בנוסף משבחם על רצונם ושאירתם ל"מעולה בכל הדברים" בהמשך גם נראה שמכנה אותם הכת "הראשונה" נראה מכך שמעברו לרומא לא פגע ביחסים בינו לבינן הכת ולא שינה את ההסתכלות החיובית שלו עליהם.

¹⁸⁸ ח"י פרק ב'.

¹⁸⁹ מלח' ספר ב, פרק ח'.

¹⁹⁰ קדמ' ספר יח' 11.

על כן עלינו לברר אם רק חושב עליהם טוב או שמא גם הזדהה ככזה, ננסה להבין זאת מבחינת היחס שלו להלכה ולאמונה שלהם.

"פתח ואמר להם(יוחנן הורקנוס) שידעוהם הם, שהוא רוצה להיות צדיק ולעשות כל מה שעלול לתת חינו בעיני אלוהים ובעיניהם שכן הפרושים הוגים דעות אלה. והוא ביקש מהם שאם הם רואים אותו שוגה וסר מדרך הישר ישיבהו ויחזירוהו למוטב"

יוספוס טוען שהפרושים מנסים כל העת למצוא חן בעיני האל וללכת בדרך הישר. הם "הוגים" דעות אלו. בנוסף הוא מעמיד אותם בתור כת "מספר אחת" ראשונה במעלה, משום הלכתם ודיוקה, הוא משבח את דרך פסיקת ההלכה שלהם:

*"משתי הכתות הנזכרות, נחשבים הפרושים במפרשי התורה הדייקנים ביותר, והם קובעים להם מקום בכת הראשונה"*¹⁹¹

ובכלל, נראה שיוספוס תפס את הכת הפרושית בתור כת מכובדת עם אידיאלים טובים ונכונים, ועם דרך פסיקת הלכה מדויקת. לאור מקורות אלה ניתן להגיד שיוספוס חושב שההלכה והאמונה שלהם היא הנכונה והצודקת.

על פי יוספוס ההלכה של הפרושים היא ההלכה הנכונה ויפה אימרתו על נשיא ישראל: *"שמעון בן גמליאל זה היה ירושלמי לפי עירו בעל ייחוס מפואר מאוד ומן האסכולה של הפרושים הנחשבים כעולים על האחרים בדיוקם בהלכות באבות"*.¹⁹²

בכתבי יוספוס מופיעות הלכות רבות. הנחת היסוד היא שההלכות האלה הן הלכותיו של יוספוס או ההלכות שחשב שהכי נכונות ונפוצות בעם. דוד נחמן,¹⁹³ חקר את הלכות יוספוס ומצא, שכשני שליש מהלכות יוספוס והלכות הפרושים מתואמות וזהות ובשליש לא. על כן הוא טוען שיוספוס חלק הסכמה בסיסית עם ההלכה הפרושית.

מספר חוקרים¹⁹⁴ עונים על שאלת חוסר האחדות ההלכתית הזאת באומרים שיוספוס לא היה בקי בתורה ובהלכות ולכן קיבץ שלל הלכות ממקומות וכתות שונות. לפי דעתי אמירה זו פוטרת

¹⁹¹ מלח' ספר ב, פרק ח'.

¹⁹² ח"י פרק לח.

¹⁹³ נחמן 2004.

¹⁹⁴ ראה נחמן תשס"ד עמ' 317 הערה 30.

אותנו בקלות רבה מידי ומחטיאה לאמת. יוספוס מעיד על עצמו שכבר בילדותו¹⁹⁵ "נחשבת למצטיין בכוח זכרוני ושכלי" ו"הייתי מהולל... בשקידתי בלימודים" גם אם יוספוס הפרז בתיאורו ובכישורו אנו רואים מההלכות הרבות הנמצאות בספריו והידע שיש לו לגבי הכתות השונות שיוספוס היה אדם נבון ובעל ידע רב וידע היטב את ההלכות הכיתיות..

נראה לי שניתן לסבור כי למרות שהכיר את ההלכות הפרושיות, החליט משום מה לשנות את חלקן להלכות צדוקיות ואיסיות. ייתכן שההלכות שאינן פרושיות נבעו מרצון להתאים את ההלכות לקורא היווני/רומאי שעבורו הוא ממען את ספריו ועל מנת להציג לו את היהדות בצורה היפה ביותר. באופן כללי יוספוס נאמן לפרושים והלכותיהם.¹⁹⁶

לאורך כל ספריו, יוספוס לא מזדהה איתם באופן אישי, אין אמירה מפורשת של "אני יוסף הפרושי" או משהו בסגנון זה. כמו כן הפרושים מתוארים מנקודת מבט חיצונית. נראה שאכן הזדהה עם הפרושים אולם מטרת ספריו היא להציג את היהדות ומשום כך הוא מנסה לשמור על חזות נייטרלית.

על פי מחקרו של נחמן,¹⁹⁷ ניתן לראות שיוספוס לא הקפיד על פרטי ההלכות "יוספוס הצטייר כמי שמוקיר ומכבד את חוקי התורה ומתגאה במוסריותם ובאופן שבו הם נשמרים בידי היהודים כמי שפרטי ההלכה לא נחשבים בעיניי" זאת אומרת שככל הנראה לא הקפיד על "קלה כבחמורה" אבל העיקרונות והרעיונות של ההשקפה האמונה וההלכה הפרושית היו קרובים לליבו וחשובים לו.

לסיכום, יוספוס, גם בשבתו ברומא לא שכח את הפרושים, חבריו משכבר הימים. הוא העריך אותם ושיבחם, בנוסף גם ההלכות המצויות בכתביו מתואמות להלכות הפרושים. הוא חשב שההלכה הפרושית היא ההלכה הנכונה והסכים עם עקרונותיה, יוספוס ראה את עצמו כיהודי-פרושי-רומאי. בכתבתו שינה מעט חלק מההלכות בגלל התדמית שרצה ליצור על עמו.

לאחר חורבן הבית נעלמו הכתות וכל העם התאחד תחת להנהגת הפרושים בהזדהותו עם הפרושים יוספוס בעצם מזדהה עם העם כולו ומזהה את עצמו כיהודי.

¹⁹⁵ חיי' ב'.

¹⁹⁶ נחמן תשס"ד עמ' 327.

¹⁹⁷ נחמן תשס"ד עמ' 319-313.

פרק ו. קנאים

קבוצות הקנאים השונות והשקפתן

בחלק מן האזכורים בספריו על הכתות, יוספוס מתאר גם כת רביעית וקורא לה "קנאים". קבוצה זאת היתה יותר אידיאולוגיה מאשר קבוצה מוגדרת. אותו הלהט שהניע את החשמונאים לקום ולפעול, מתעורר מחדש בכיבוש הארץ על ידי פומפיוס והרצון לגרש את הרומאים מתעורר.¹⁹⁸ עם מות ארכלאוס והתחלפות השלטון לשלטון נציבים הצליחה אידיאולוגיה זאת לחדור אל לב העם. "גלילי אחד בשם יהודה שמוצאו מעיר גמלא ביחד עם הפרושי צדוק החלו לעורר את העם להתנגדות להערכה".¹⁹⁹

לאורך שנות שלטון הנציבים התחזקה דעה זאת אט אט עד שבערב המרד היו בעם קבוצות רבות שחלקן תפיסה חד משמעית בנוגע לגירוש הרומאים מהארץ, נהוג²⁰⁰ לחלק אותם לסיקריים²⁰¹ צאצאי יהודה הגלילי, בראשות מנחם, קנאי הגליל בהנהגת יוחנן מגוש חלב וקנאי ירושלים בהנהגת אלעזר בן שמעון. בנוסף מוזכרת גם קבוצתו של שמעון בן גיורא. קבוצות הקנאים היו מסוכסכות אחת עם השנייה ונגררו לא פעם לחיכוכים אלימים עד מאוד.

מטרת הקנאים הייתה סילוק המלכות הרומאית וכינון עצמאות ביהודה. כפי שראינו כת זו לא נחשבה כאחת משלוש הכתות הגדולות משום שהיא לא מבוססת על מחלוקת עקרונית ביהדות ומשום שרבים מהקנאים באו מתוך הפרושים ורק התייחסו בצורה שונה לשלטון הרומאי.

ואכן על פי יוספוס, הקנאים היו זרם בכת הפרושית,²⁰² קיבלו על עצמו את כל הלכותיהם,²⁰³ אולם הם חלקו על שאלת היחס לשלטון הרומאי. בעוד שכלל הפרושים היו מסוגלים לסבול את הימצאות הרומים בארץ, הקנאים העצימו את הרצון לחופש ועצמאות לכדי ערך דתי ממדרגה

¹⁹⁸ ראה כשר (עורך) עמ' 11.

¹⁹⁹ קדמוניות ספר שמונה עשרה, א', (הכוונה היא למיפקד האזרחים של יהודה על ידי הנציב הראשון, בבואו לארץ).

²⁰⁰ ראה כשר (עורך) תשמ"ג עמ' 229.

²⁰¹ היה נראה שהסיקריים ובראשם מנחם יצליחו להשתלט על הנהגת המרד והובלתו, אך עקב מאבקים עם קנאים אחרים מנחם נהרג ורבים מהסיקריים, בהובלת אלעזר בן יאיר עזבו למצדה.

²⁰² ראה קדמ' ספר יח' 23.

²⁰³ בן שלום בספרו בית שמאי ומאבק הקנאים נגד רומי. מחזק וטוען שהאידיאולוגיה הקנאית מושרשת עמוק בהלכות הפרושית מה שמראה על חיבור רציני בין הקבוצה לתת הקבוצה. ראה בן שלום (1993)

ראשונה, הם האמינו שהגיע זמן הגאולה ושהאל הוא השליט היחיד ולכן יש לגאול את היהודים מעולו של שלטון זר. בנוסף, מתוך אמונתם בהבטחת הארץ לעם ישראל, הם האמינו שהיהודים הם אלה שצריכים להיות אדוני הארץ ושליטיה.

לקנאים היו טיעונים רבים, גם אמוניים אך גם מעשיים לפרוץ במרד. "באומרם, כי הדבר יביא לידי עבדות. והם עוררו את העם להילחם לחירותו... סיכויים להצלחת המרי ואם אפילו ישגה העם בחשבונותיו יהיה זה לכבוד ולתהילת העם בלחמו מלחמת החירות, האלוהים יעזור לעם שימלא את חובתו, ובפרט שהוא נלחם לשם דבר גדול לבלי חת".²⁰⁴

רצון הקבוצות להתעמת עם הרומאים ולגרשם מן הארץ התחזק עד שהפך למציאות. קבוצות אלו החלו לפעול ביתר שאת בקרב העם והצליחו לסחוף אחריהם רבים מפשוטי העם. לאחר הצטרפות ההמון לרעיון המרד, למתונים ולשכבה הגבוהה לא נותרה ברירה אלא להצטרף, אולם עדיין קיוו להגיע להסדר עם הרומאים. ההתנגשויות עם פלורוס הנציב האחרון ונסיונו של הכושל של אגריפס השני להרגיע את רוח המרד, מסמנים את תחילתו של המרד.

המרד התחיל על ידי הקנאים בשני מוקדים במקביל. הראשון על ידי קנאי ירושלים וביטול הקורבן לשלום הקיסר והשני על ידי מנחם ראש הסיקרים שכבש את מצדה מידי החיל הרומאי ששהה שם צייד את חייליו בנשק הרב שהיה שם ועלה לירושלים.²⁰⁵ לאחר הניצחון על גאיוס המרד לבש צורה והתארגן מחדש. מנהיגי השכבה הגבוהה, המתונים, הצליחו להשתלט על מוסדות ההנהגה ומנהיגי המורדים מוססים הצידה, מנחם נהרג ואלעזר בן חנניה הועבר לפקד על אדום.²⁰⁶

לאחר כישלון המרד בגליל פליטים רבים מהגליל ההרוס ומשאר חלקי הארץ הכבושה ברחו לירושלים שהלכה והתמלאה באנשים. ביניהם יוחנן מגוש חלב ואנשיו המצטרפים לקבוצת אלעזר בן שמעון וביחד מפילים את ממשלת המרד והופכים למנהיגי המרד. לאחר מכן שמעון בן גיורא מנהיג קבוצת קנאים הצטרף גם הוא יחד עם נשיו לעיר. משלב זה ועד החורבן שלושת הקבוצות

²⁰⁴ קדמוניות ספר שמונה עשרה, א'.

²⁰⁵ כמו כן כיבוש מצדה על ידי הרומאים מהווה את סופו המוחלט של המרד – סגירת מעגל.

²⁰⁶ על פי יוספוס הוא עורר את העם בירושלים וביטל את הקורבן לשלום הקיסר, על פי חז"ל היה זה רבי זכריה בן אבקיילוס. תלמוד בבלי, מסכת גיטין, דף נ"ו, עמוד א' כהמשך לסיפור קמצם ובר קמצא, שבא להראות את שסעי החברה יהודית שהובילו למרד.

ובראשם יוחנן, אלעזר ושמעון מתקוטטים ביניהם²⁰⁷ ומגיעים לכדי מלחמת אחים. לקראתו של החורבן סיעת יוחנן מחסלת את אנשי אלעזר בין שמעון. נשארו בעיר שתי קבוצות קנאיות עיקריות, אנשי יוחנן מגוש חלב וקנאי ירושלים אל מול אנשי שמעון בן גיורא והסייקריים שנשארו בעיר.²⁰⁸

יוספוס מתאר תיאור קשה עד מאוד על התנהלות הקנאים בירושלים, כדוגמא בהבאת האדומים לעיר, הקנאים פתחו להם את שערי העיר וביחד ביצעו טבח באנשי המתונים.²⁰⁹

הדים למלחמות הקנאים ולמאבקים הרבים בקרב אנשי יהודה שהובילו בסופו של דבר לחורבן אפשר למצוא בתלמוד הבבלי הקובל על החורבן למרות שהעם שמר על ההלכות והאמונה: *מקדש ראשון מפני מה חרב? - מפני שלושה דברים שהיו בו: עבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים. אבל מקדש שני, שהיו עוסקים בתורה ומצוות ובגמילות חסדים, מפני מה חרב? - מפני שהיתה בו שנת חנים, ללמדך ששקולה שנת חנים כנגד שלוש עבירות: עבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים.*²¹⁰

יוספוס מסכם את השפעתם והשתלשלות האירועים עד החורבן²¹¹: *"העם הקשיב בהתלהבות לנאומים, וכך לבשה הפעולה צורה מסוכנת מאוד. לא היה אסון יותר גדול בשביל ההמונים מאשר זה שהכינו לו האנשים הללו. על ידי המלחמות התדירות לא היו היהודים מסוגלים להתנגדות ממשית. לא היו להם ידידים שיכלו לעזור ברגעים הקשים, ובמקום זה היו מצויים מעשי שוד ונרצחו אנשים מכובדים, כביכול לשם טובת הכלל. על ידי זה רבו כל מיני מהומות והיתה חרב איש ברעהו עד שהביאו לידי כך שבית המקדש היה לשריפה"* יוספוס מפיל בהמשך תיאורו את האשמה למרד על קבוצה זאת:²¹² *"הכת הפילוסופית הרביעית.... רצוני לספר עליה במילים מועטות בעיקר מפני שחורבן המדינה נגרם גם על ידי התלהבותם של הצעירים לאנשים אלה"*.²¹³

²⁰⁷ ראה קלוזנר 1976 עמ' 234-238.

²⁰⁸ קלוזנר 1976 עמ' 241.

²⁰⁹ מלח' ספר ד' פרק ד' א'.

²¹⁰ תלמוד בבלי, יומא ט ע"ב.

²¹¹ קדמוניות ספר שמונה עשרה, א'.

²¹² בניגוד ליוספוס שמציג את הקנאים בצורה שלילית, בגיבוש התפיסה הלאומית בראשית הציונות בארץ ישראל, מהפלמ"ח עד הלח"י ראו בקנאים ובפעולתם מופת לאומי וסיפורים לחיקוי, למשל בהמנון בית"ר: *"יִזְכְּרְתָּ, מִסְדָּה, תְּרַמְנָה בְּעֵז וְהִזְדָּר"*.

²¹³ שם שם.

יחסו של יוספוס לקנאים

יוספוס יוצא במקרים רבים נגד זרם קנאות זה. על פי תיאורו, עוד בתחילת המרד הוא מנסה להרגיע ולכבות את התלהטות היצרים. עם הזמן יוספוס התרחק מהם עד שחבר אל הרומאים.

יוספוס הסביר בבהירות מדוע התנגד לדרך זאת, למשל בנאומו מול ירושלים הנצורה.²¹⁴ יוספוס ראה בדרך הקנאים סכנה קיומית לעם ישראל, דרך שתוביל את העם לאבדון ולחורבן הבלתי נמנע. כשחורבן זה קרה יוספוס חב את כל הסבל שהעם עובר על הקנאים והאשים אותם בחורבן הבית ויהודה. יוספוס לא רק התנגד לקבוצה אלא אף שנה אותם ובספריו לא חסך בתיאורי השמצה וגנאי כלפיהם כדוגמת, "אנשי בליעל, אספסוף, חלאת העם ועוד."²¹⁵

עובדה נוספת הקשורה ליחסו הקשה של יוספוס כלפי הקנאים היא דמותו של יוחנן מגוש חלב. יוחנן היה אחד ממנהיגי הקנאים, אויבו המושבע של יוספוס עוד מתקופת ביצור הגליל אשר עבר לירושלים לאחר חורבן הגליל. יכול להיות שטינה אישית זאת השפיעה על יחסו לכל הקנאים. כמו כן לאחר מעברו לצד הרומאים הקנאים היו אלה שניסו לחסלו.²¹⁶ יכול להיות שביקורו ברומא בהיותו צעיר וחסר ניסיון השפיע עליו מאוד וטענתו שאין סיכוי ליהודים ועל כן צריך לא לפתוח במרד או להיכנע נבע מהביקור וההבנות שצמחו אצלו שם.

עם זאת אין מנוס מלהעלות את ההשערה שיוספוס נטל חלק כל שהוא בהתארגנות הקנאים, שהרי פיקד עליהם בגליל ורק לאחר מעברו לרומאים שינה את דעתו כנגד הרומאים. אולי אף ראה בקנאים את גואלי הארץ. חיזוק אפשרי לדבר זה, אפשר לראות בציטוטים מספריו שבהם משבח את תחבולותיהם ומלחמתם, למשל באומרו "לפיכך הדף בעוז את התקפות..."²¹⁷ או בשני נאומיו הגדולים של אלעזר בן יאיר, מנהיג הסיקריים במצדה, המפארים את רעיון המרד וההתמסרות המוחלטת אליו.²¹⁸

²¹⁴ עיקרי הנאום מופיעים בפרק א', חיי יוסף.

²¹⁵ מלח' ה, י, ה'.

²¹⁶ ח"י עה'.

²¹⁷ מלח' ו' 13.

²¹⁸ ספר 7 פרק ח' פסקאות ו-ז.

ככל הנראה יוספוס לא היה ממש חלק מהקנאים, תפקידו ומינויו בגליל הוא מטעם ממשלת המתונים, וגם בגליל נאבק עם קבוצות מתונים. בכל מקרה אנחנו בוחנים את יחסו לקנאים בזמן כתיבת ספריו שאז ללא ספק כעס עליהם ויצא נגדם בחריפות.

בספריו, שנכתבו לאחר הכישלון, יוספוס אימץ ראייה היסטורית ארוכת טווח, עכשיו מצבו של עם ישראל רע אולם צריך לשמור על קיומו בכל מחיר על מנת שיבואו יום ומצבנו ישתפר. מנקודת מבט זאת מובנת התנגדותו העזה ושנאתו לקבוצות המורדים הקנאים, מבחינתו הם סיכנו ובהמשך גם ממש החריבו את הישוב היהודי. כאות לשנאתו הוא טען שמטרתם העיקרית היא לתפוס שלטון עריצות, וכינה אותם בשמות גנאיי".²¹⁹

²¹⁹ על יחסו השלילי לקבוצות אלה ראה ראה על הסיקריים מלח' ספר ז', 262, על יוחנן מגוש חלב מלח' ז' 263, על שמעון בן גיורא מלח' ז' 265, על האדומים בז' 267, ועל קנאי ירושלים בז' 268.

פרק דיון ומסקנות

סיכום ארבעת פרקי הדיון

מטרת העבודה הייתה לברר את יחסו של יוסף בן מתתיהו, יוספוס פלביוס, ליהדות, על כן פתחנו בתולדות חייו. יוספוס התחיל את חייו במשפחה עם זיקה לצדוקים. לאחר מכן ערך הכרות עם הכתות. כשלוש שנים בילה כאיסיי. את חייו הבוגרים ובמהלך שותפותו בהנהגת המרד הגדול פעל כחלק מהפרושים. ראינו שליוספוס היו שתי בחירות משמעותיות שהשפיעו ועיצבו את מהלך חייו, האחת: בחירתו בנערותו להצטרף לכת הפרושים לאחר חיפוש עצמי. במקום להצטרף לצדוקים שהיו הבחירה הטבעית שלו או לאיסיים שכבר היה עם הרגל בתוך הכת. הבחירה השנייה היא החלטתו ליפול בשבי הרומאים ולא להתאבד. החלטתו להישאר עם טיטוס לאחר שאספסינוס שחררו מכבליו, ובהמשך אף להגיע לרומא היו המשך להחלטה העקרונית להישאר עם הרומאים. על כן נחלק את חייו לשניים: חייו עם היהודים וחייו אצל הרומאים. כעת נבחן את השינוי שחל בו במעבר בין שתי תקופות חיים אלו, כאשר אנו לוקחים בחשבון כי לאחר החורבן נעלמה תופעת הכיתיות וכל העם התאחד מתחת להנהגה הפרושית.

יחסו של יוספוס לכתות

יוספוס עצמו היה ממשפחה כוהנית מיוחסת ולכן סביבתו הקרובה הייתה צדוקית. עם זאת ניכר מכתביו שהוא לא חש חלק מן הצדוקים וניתן לומר שהוא אפילו חש כלפיהם איבה, כנראה מאותה הסיבה שבה עזב אותם בהיותו נער. בנוסף יכול להיות שטינתו לצדוקים התפתחה לאחר מעברו לפרושים, שהרי הפרושים והצדוקים היו מסוכסכים²²⁰. גם לאחר חורבן הבית, היעלמות הכת ומעברו לרומא יחסו לא משתנה כלפיהם, וממשיך להיות טעון.

ראינו שיחסו של יוספוס לאיסיים היה חיובי והוא העריך אותם, כנראה בעקבות היכרות בת שלוש שנים עם הכת. למרות היחס הטוב יוספוס לא חש את עצמו כאיסיי, את חייו ברומא לא חי על פי מנהגייהם²²¹ ומצוותיו חולקות על האיסיים בדברים עקרוניים על פי ספרו, מטרת הצטרפותו לכת היתה להכיר אותה לעומק והוא עזב לאחר שעשה זאת.

²²¹ למשל: יוספוס נשא ארבע נשים בניגוד למנהגי האיסיים שלא נשאו נשים כלל.

בפרק על הפרושים, ראינו שיוספוס חיבב את הפרושים, סמך על דרך לימוד ההלכה שלהם ומשבחם במידות טובות. רוב ההלכות שהוא מביא מקבילות להלכות הפרושים. עם זאת לאורך כל ספריו הוא לא מזדהה איתם באופן אישי וההלכות שלו לפעמים סותרות את הלכות הפרושים. כפי שהראנו בפרק על הפרושים, יוספוס כן חשב שההלכה של הפרושים נכונה והסברנו את הפעמים שבהם לא מסתדר. יכול להיות שברומא לא שמר על כל הלכות הפרושית אחת לאחת אך הוא ראה את עצמו כפרושי.

יחסו של יוספוס הפרושי לקנאים ולמנהיגי המרד היה עוין בהחלט, על פי ספרו עוד לפני פרוץ המרד ניסה למנוע מאנשים אלו לשכנע את העם לפתוח במרד והאשים אותם בפרוץ המרד וכישלונו. יוספוס טען שבנוסף לאחריותם על המרד התנהגו בעריצות וליסטות כלפי העם. הוא מרבה להשתמש בכינויי גנאי כלפיהם.

בספריו הוא מפריד בצורה ברורה בין הקנאים לבין שאר העם. ישנם הקנאים והם הסיתו את כל העם. חלוקה זאת מציגה את יוספוס באור חיובי קצת יותר, שהרי לא בגד בעם אלא רק בקנאים הרשעים והמושחתים.

יחסו של יוספוס לעם ישראל

לאחר שראינו את יחסו המורכב לכל אחת מהכחות הגדולות ואת מסקנתנו בדבר זהותו הפרושית של יוספוס נבחן את יחסו ליהודים שלא לקחו חלק בכת מסוימת, ההמון, ויחסו אל כלל העם.

בסופו של דבר יוספוס עזב את עמו ובעקבות זאת היהודים שנאו את יוספוס ואף ניסו להורגו ללא הצלחה מספר פעמים.²²² יחס זה ממשיך גם ברומא על ידי יהודים שלטענתו מנסים להעליל עליו עלילות שווא. למרות היחס השלילי (גם אם מוצדק) של היהודים ליוספוס, הוא מתגאה במוצאו היהודי "ואני לא בן בלי שם הנני כי אם צאצא משפחת כהנים מיוחסת עתיקה" ו"דוחה אני בבז את האנשים אשר יהינו להוציא דיבת שווא על מוצאיי".²²³ בנוסף יוספוס מתגאה וזוקף לעצמו ידע רב בתורה: "הייתי מהולל בפי הכול בשקידתי בלימודים".²²⁴ גאוותו על ידיעותיו בתורה ועל יחסו היהודי הרם מלמדות כי תורת היהודים והיהודים עצמם היו חשובים ונחשבים בעיניו.

²²² ח"י, עה'.

²²³ כך פותח וסוגר(בהתאמה) את פרקו הראשון בחיי יוסף.

²²⁴ שם שם.

יוספוס מנסה לזכות את העם יהודי מאשמת המרד ומהאחריות על תוצאותיו וטוען שהגורמים למרד היו הרומאים בשל התאכזרותם והקנאים בשל קנאותם: "בני ירושלים היו מיצירים על המעשים האלו, אבל הם כבשו את כעסם. ואילו פלורוס ניפת את אש המלחמה כאילו נשכר לשם כך".²²⁵ על אחריות הקנאים: "לא היה אסון יותר גדול בשביל ההמונים מאשר זה שהכינו לו האנשים הללו... והיתה חרב איש ברעהו עד שהביאו לידי כך שבית המקדש היה לשריפה".²²⁶

לעצמו יוספוס מתרץ את בגידתו בנבואה מאת האל על חורבן הבית וכישלון המרד, ובו האל מבקש ממנו שיכנע לרומאים, יפץ את "נבואת החורבן" בעם בשביל שיכנעו ובכך יצמצם את הסבל והנזק. בנוסף הוא מצהיר עוד לפני שנשבה שלא ילחם עם הרומאים או ימסור להם מידע. וככל הנראה גם לא עשה זאת.²²⁷ בנוסף יוספוס העיד על עצמו שחורבן ירושלים, עיר ילדותו, היה קשה לו מאוד ולאחר מכן מבקש את רשות טיטוס וכשזה מסכים מציל מן המוות והעבדות כ-250 איש שהכיר.²²⁸

אולי אפשר להגיד שבעקבות הכישלון בגליל יוספוס הבין והרגיש שאבדה התקווה ואין סיכוי למרד. על כן החליט להיכנע על מנת שיוכל לשכנע את העם להיכנע לפני שיהיה מאוחר מדי. יוספוס הרגיש כלפי עצמו שכל הזמן כולל הזמן בו עבר לרומאים הוא נשאר נאמן לעמו והוא נכנע לא על מנת להישאר חי אלא בשביל לשכנע את האנשים להיכנע ולמנוע את החורבן הגדול.

יוספוס כתב ספר שלם ("נגד אפיון") על מנת לענות לטענות מקטרגות של אפיון כנגד היהדות, ועל מנת להציג את היהדות לעולם ההלניסטי באופן חיובי וכדת הגיונית וטובה. יוספוס מזדעק נוכח העיוותים והשקרים שאומרים על עמו ואמונתו.²²⁹ נראה שיוספוס חש את עצמו כנציג העם היהודי החרב והשבור בעולם הרומאי, על כן מנסה לזכות אותם מהאחריות למרד ולהראות את היהדות כמשהו יפה. מה שמעיד כי יוספוס חשב טוב על היהודים ורצה לעזור להם ככל יכולתו. ויותר מכך לאורך ספרו הוא מתייחס אל הדת בלשון של שייכות, למשל כך הוא מסיים את נגד אפיון "והנה להצדיק את תורתנו וחוקינו ללא תועלת היא להרבות עוד דברים. הקורא בה יבחין מעצמו ויחוזה דעתו עליה, כי כל עוולה לא נמצא בתורתנו וצדקו יחדו כל חוקיה ומשפטיו...." ועל

²²⁵ מלחי' ספר ב' פרק יד'.

²²⁶ קדמוניות ספר שמונה עשרה, א'.

²²⁷ פרק שמיני ג' מלחי'.

²²⁸ חיי' פרק 75.

²²⁹ להרחבה ראה חגי תש"ך.

כן הנני מתפאר כי יש לנו תורת אמת וצדק להורות את הדרך גם לעמים אחרים בעניינים אין מספר, ואך הטוב והיקר נלמד. כי מה טוב מיראת ה' ומהדבק במצוותיו?...²³⁰

למרות מעברו לרומא, קשריו ההדוקים עם הקיסרים ויחסם העויין עד מאוד של היהודים כלפיו, יוספוס שמר על זהותו הלאומית כאיש מיהודה ועל אהבתו לעמו.

כפי שראינו מהסעיפים הקודמים יוספוס "חשב טוב" על כל העם למעט הקנאים שלאחר החורבן כבר נטרדו מן העולם ומן הצדוקים שגם נעלמו. ננסה לראות העם שמר על דתו ואמונתו ברומא. או שמא התבולל לגמרי ונטמע מתרבות הרומאית. האם יוספוס רק שמר על זהותו הלאומית כפי שעלה מהסעיפים הקודמים או שמא שמר גם על זהותו הדתית.

בסגנונו ותיאוריו ברור כי חש חיבור עמוק לעמו, להיסטוריה של העם ולתרומת עם ישראל לעולם כולו. הוא התרגש להחזיק בתשמישי קדושה שהגיעו לרומא²³¹ והמשיך להאמין ולהעריך את ערכי היהדות. הוא אף ראה את עצמו כמייצג ומגן על היהדות באימפריה.

יחד עם זה אנו יודעים כי יוספוס בחר לעבור לרומא למרות שטיטוס הציע לו אחוזה בארץ ישראל.²³² הוא התחתן במהלך השנים עם נשים אשר זהותן היהודית אינה וודאית²³³ וחי באחוזה בסביבה רומית מכובדת. ידוע מדבריו שיהודים רדפו אותו ולכן סביר להניח שלא חי בקהילה יהודית המסייעת לאדם לשמור על אורח חייו הדתי. יש לשער כי עם השנים הוא ואולי רק בניו אחריו התרחקו יותר ויותר מאורח החיים היהודי למרות זהותו היהודית הבסיסית.

סיכום

אז מי היה יוספוס פלביוס?

בן למשפחת כהנים מיוחסת, קרובה לצדוקים שעזב את דרכה וכבר מנערותו חיפש את דרכו העצמאית. תחילה בקרב האיסיים ובהמשך בקהילה הפרושית. היה שותף פעיל במרד הגדול אך המשיך להתמיד בהתנגדותו לקנאים. עבר לצד של הרומאים בסוף המרד ומאז חי בחברה הגבוהה

²³⁰ נגד אפיון מאמר א' מא'.

²³¹ יוספוס מבקש ומקבל מטיטוס במתנה את ספרי הקודש לאחר החורבן נראה שעל מנת ללמוד מהם "... והוא מילא את בקשתי. גם את הספרים הקדושים קבלתי במתנה בחסדו של טיטוס(ח"י עה).

²³² ח"י עו.

²³³ אישתו הראשונה היתה אכן יהודיה שנעלמה בחורבן, אבל השנייה מוזכר רק שהיתה שבויה מקיסריה (ח"י עה) השלישית ידוע רק שמאלכסנדריה. לגבי הרביעית ראה ח"י תרגם (שוורץ 2007) נספח 4.

ברומא. בתוך הקשר זה הוא כתב את ספריו מתוך כבוד לקיסר הנותן לו חסות מצד אחד ומתוך זהות עמוקה לעמו מצד שני. בפועל נראה שחי תוך ניתוק וריחוק הולך וגדל מהחיים היהודיים הקהילתיים.

למרות הזהות החזקה שלו כיהודי יוספוס הלך ונטמע בחברה הרומאית הגבוהה, אולם יוספוס השכיל "מתוך הבנה היסטורית" לשבת ולכתוב את ספריו על קורות עמנו כך שגם אם יוספוס עצמו לא השאיר אחריו דור אישי של יהודים מן השורה, הרי שהשאיר לעם היהודי מורשת יקרה מפז שסייעה ומסייעת לנו בגיבוש הזהות היהודית שלנו לאורך ההיסטוריה.

ביבליוגרפיה וקיצורים

מקורות ראשוניים

1. יוסף בן מתתיהו פלויוס: חיי יוסף, תרגום: שוורץ דניאל, יד יצחק בן צבי, (ירושלים) 2007
2. יוסף בן מתתיהו פלויוס: קדמוניות היהודים, תרגום: שליט אברהם, מוסד ביאליק, (תל אביב) 1997.
3. יוסף בן מתתיהו פלויוס: תולדות מלחמת היהודים ברומאים,
 - תרגום: לויזה אולמן, (ירושלים) הוצאת כרמל, 2009.
 - תרגום: שמחוני י.נ., (רמת גן) הוצאת מסדה, 1975
 - תרגום: חגי שמואל (ירושלים) הוצאת ראובן מס 1993
4. יוסף בן מתתיהו פלויוס, נגד אפיון וחיי יוסף, תרגום נ. שמחוני, הוצאת מסדה תל אביב, 1959
5. פילון האלכסנדרוני, פרקי פילון: על ההשגחה, על עשרת הדיברות, היפותטיקה, (תרגום והוסיף מבוא והערות רוקח דוד) הוצאת ביאליק, ירושלים תשל"ו
6. ליכט יעקב(עורך) מגילת הסרכים: סרך היחד, סרך לכול עדת ישראל לאחרית הימים, סרך הברכות, ירושלים תשכ"ח, האוניברסיטה העברית (ליכט תשכ"ח – סרכים)
7. שלוש מגילות מקומראן: מגילת ישעיהו הגדולה, פשר חבקוק וסרך היחד, , האוניברסיטה העברית, ירושלים, 1981
8. גאיוס סויתוניס טרנקוילוס, חיי שנים-עשר הקיסרים; תרגום מרומית: אלכסנדר שור, תל אביב: מסדה, תשט"ו.
9. גאיוס פליניוס סקונדוס(פליניוס הזקן) חקר הטבע (Naturalis Historia) תרגום לעברית והוסיף מבוא, מפתחות ומפות: רוני רייך, הוצאה עצמית, 2009, ירושלים
10. ורד נעם, מגילת תענית: הנוסחים, פשרם, תולדותיהם, יד יצחק בן-צבי, ירושלים, 2003(ורד 2003 מגילת תענית)

מקורות שניוניים

יוספוס

11. **טביומי תשכ"ד** - טביומי, טוביה יהודה; יוספוס פלביוס, בתוך ספר זכרון לרב יצחק אייזק

הלוי, עורך: משה אויערבך (בני ברק) הוצאת "נצח", תשכ"ד.

12. יוסף בן מתתיהו (ערך) באתר דעת.

<http://www.daat.ac.il/encyclopedia/value.asp?id1=1869>

13. **נחמן תשס"ד** - נחמן, דוד; ההלכה בכתבי יוסף בן מתתיהו, חיבור לשם קבלת התואר

"דוקטור לפילוסופיה" בהנחיית זאב ספראי. אוניברסיטת בר-אילן, החוג למחלקה ללימודי

ארץ-ישראל וארכיאולוגיה, (רמת גן), סיון תשס"ד.

14. **פלוסור (יוספוס) 1985** - פלוסור דוד; יוספוס פלביוס, (תל אביב) בהוצאת האוניברסיטה

המשודרת, ומשרד הביטחון, 1985.

15. **רפפורט תשמ"ג** - רפפורט אוריאל (עורך); יוסף בן מתתיהו: היסטוריון של ארץ ישראל,

(ירושלים) הוצאת יד בן צבי, תשמ"ג.

16. **שליט תרצ"ג** - שליט, אברהם; אימתי כתב יוסף בן מתתיהו את ספר חינו, בתוך: ציון ה"

כתב עת (עורכים בר ודינבורג) עמ' קפה' והלאה, (ירושלים) הוצאת החברה הא"י להיסטוריה,

תרצ"ג.

17. **שמואל תש"ך** - חגי שמואל; ויכוחים של קידוש השם, בתוך מחניים מ"א, (תל אביב)

בהוצאת הרבנות הצבאית הראשית, תש"ך.

היסטוריה

18. **אהרון וגרשן 2014** - בר כוכבא גרשון והורביץ אהרן; מקדש בלהבות: סיפור הקרב האחרון,

(ירושלים) הוצאת מגלי"ם וקורן, 2014.

19. **בער תשל"א** - בער, יצחק; ירושלים בימי המרד הגדול, בתוך: ציון לו. עמ' 127-190,

(ירושלים) בהוצאת החברה ההיסטורית הישראלית, תשל"א.

20. **ברקאי ושילר (עורכים) 1996** - ברקאי גבריאל ושילר אלי(עורכים); ירושלים בתפארתה: תולדת

ירושלים בימי בית שני בתוך אריאל, כתב עת, (ירושלים) 1996.

21. חורגין תש"י - חורגין, פ; מחקרים בתקופת בית שני, (ניו-יורק) הוצאת חורב, תש"י.
22. כשר(עורך) תשמ"ג - כשר, אריה(עורך); המרד הגדול הסיבות והנסיבות לפריצתו, (ירושלים), הוצאת זלמן שזר, תשמ"ג.
23. לוריא תשמ"ח - לוריא בן ציון; רומי בירושלים: תודות יהודה וירושלים תחת עול רומי, (ירושלים) הוצאת דפוס רפאל חיים הכהן, תשמ"ח .
24. קלוזנר 1976 - קלוזנר יוסף; היסטוריה של הבית השני, כרך רביעי וחמישי, (תל אביב) הוצאת אחיאסף, 1976.
25. רגב ונחמן תשס"ב – רגב איל ונחמן דוד; יוסף בן מתתיהו וההלכות של הכיתות בימי בית שני, בתוך ציון ס"ז, (ירושלים) הוצאת החברה הא"י להיסטוריה, תשס"ב
26. שוורץ (עורך) תשנ"ו - דניאל שורץ(עורך); מחקרים בתולדות ישראל בתקופת הבית השני, (ירושלים) הוצאת מרכז זלמן שזר, תשנ"ו.
27. שטרן(עורך) 1981 - שטרן מנחם (עורך), התקופה ההלניסטית ומדינת החשמונאים(מתוך: ההיסטוריה של א"י), הוצאת יד בן צבי(ירושלים) 1981
28. שטרן (עורך) 1984, - שטרן מנחם (עורך), שלטון רומי (מתוך: ההיסטוריה של א"י), הוצאת יד בן צבי (ירושלים) 1984
29. שטרן 2004 - שטרן, מנחם, מחקרים בתולדות ישראל בימי הבית השני, יד יצחק בן-צבי. תשס"ה - 2004

יהדות

30. אופנהיימר 2001 - אהרן אופנהיימר, מעמד החכמים בתקופת המשנה : מדמויות מופת למנהיגות לאומית רוחנית בתוך קהל ישראל : השלטון העצמי היהודי לדורותיו - העת העתיקה (כרך א) עורך(ישעיהו גפני), (ירושלים)מרכז זלמן שזר, 2001.
31. אופנהיימר, גפני ושוורץ תשנ"ו - אופנהיימר אהרון, גפני ישעיהו, שוורץ דניאל, היהודים בעולם ההלניסטי והרומי: מחקרים לזכרו של מנחם שטרן, (ירושלים) הוצאת זלמן שזר, תשנ"ו.
32. באומגרטן תשס"ב - באומגרטן, א"י, הכיתות בימי הבית השני: מסה היסטורית-חברתית-דתית, (תל-אביב) בהוצאת משרד הביטחון, תשס"ב.

33. **גולד 2011** - גולד עזגד, השמאים אישיות, פילוסופיה והלכה (תל אביב) בהוצאת משכל (ידיעות ספרים), 2011.
34. **גרינולד 1992** - איתמר גרינולד, לבעית הכתתיות בימי בית שני. בתוך כתב העת קתדרה מס' 92. 1999.
35. **לאו 2007** - לאו בנימין, חכמים (תל אביב), הוצאת משכל, 2006.
36. **לוי 1978** - לוי, ישראל, על המעורבות הפוליטית של הפרושים בתקופת הורדוס ובימי הנציבים, בתוך קתדרה 8 (כתב עת) (עורך שביט יעקב), (ירושלים) הוצאת יד בן צבי, 1978.
37. **לוי 2000** - ישראל ל. לוי, יהדות ויוונויות בעת העתיקה : עימות או מיזוג?, (ירושלים) בהוצאת מרכז זלמן שזר לחקר תולדות העם היהודי, 2000.
38. **ספראי 1970** - ספראי שמואל, עם ישראל בימי הבית השני, (תל אביב) הוצאת עם עובד, 1970.
39. **פלוסר תש"ס** - פלוסר דוד, בית שני, חכמיה וספרותיה, (ירושלים), הוצאת מאגנס, תש"ס.
40. **פלוסר תשס"ב** - פלוסר דוד, פרושים, צדוקים ואיסיים בפשר נחום, בתוך :יהדות בית שני קומראן ואפוקליפטיקה. עורך : פלוסר דוד, (ירושלים) הוצאת מאגנס, תשס"ב.
41. **שוורץ תשנ"ו** - שוורץ דניאל. בין חכמים וכוהנים בימי בית שני, בתוך : מחקרים בתולדות ישראל בתקופת הבית השני עורך :דניאל שוורץ,(ירושלים) מרכז זלמן שזר, תשנ"ו.
42. זוסמן תש"ן – זוסמן י., חקר תולדות ההלכה ומגילות מדבר יהודה, תרביץ נ"ט עמ' 76-11, תש"ן

צדוקים

43. **איזנשטין – תרע"ג** איזנשטין, יהודה דוד, צדוקין (ערך) בתוך אוצר ישראל חלק ט, (ניו יורק) הוצאת איזנשטין, תרע"ג.
44. **גייגר תש"ט** - גייגר אברהם, צדוקים ופרושים, בתוך המקרא ותרגומו, (ירושלים) הוצאת ביאליק, תש"ט.
45. **הלוי תשכ"ד** - הלוי, יצחק אייזיק, הצדוקים והבייתוסים מראשית ימיהם עד סופם. בתוך דורות הראשונים, (בני ברק), הוצאת נצח, תשכ"ד.
46. **רגב- תשס"ה** - איל רגב, הצדוקים והלכתם – על דת וחברה בימי בית שני, (ירושלים), הוצאת יד בן צבי, תשס"ה.

47. **אולמן 2009** - אולמן עדנה, הקסם הנצחי של המגילות הגנוזות, פורסם בעיתון הארץ, 24.11.2009.

על פי ספרה ' "Out of the Cave", הוצאות מאגנס והרוארד

<http://www.haaretz.co.il/literature/1.1291758>

48. **אליאור 2009** – אליאור, רחל, זיכרון ונשייה: סודן של מגילות מדבר יהודה, (תל אביב

וירושלים), הוצאת מכון ון ליר והקיבוץ המאוחד, 2009.

49. **אלפסי(עורך) תשכ"ב** - יצחק אלפסי(עורך), המגילות הגנוזות במדבר יהודה, מחניים סב',

(תל אביב) בהוצאת הרבנות הצבאית, תשכ"ב.

50. **ידין תשי"ח** - יגאל ידין, המגילות הגנוזות ממדבר יהודה, (ירושלים ותל אביב) הוצאת שוקן,

תשי"ח.

51. **מגן 2010** - ברושי מגן, המגילות הגנוזות, קומראן והאיסיים, (ירושלים) יד בן צבי, 2010.

52. **פלוסר (מגילות) 1985** - דוד פלוסר, מגילות מדבר יהודה והאיסיים, (רעננה) משרד הבטחון.

ההוצאה לאור, 1985.

53. **קיסטנר(עורך) 2009** - מנחם קיסטנר(עורך) מגילות קומראן מבואות ומחקרים, (ירושלים) יד

יצחק בן-צבי, 2009.

54. **שיפמן 1993** - שיפמן, יהודה, הלכה הליכה ומשיחיות בכת מדבר יהודה, (ירושלים) מרכז זלמן

שז"ר 1993.

רשימת ראשי תיבות

קיצורים לשמות ספרים ולאישים לפי הנוהג המקובל בספרות המחקר

ס"י – סרך היחד

אדר"נ- אבות דרבי נתן

קדמ' - קדמוניות היהודים

ח"י – חיי יוסף

ריב"ז – רבן יוחנן בן זכאי

נ"א - נגד אפיון

נספחים

נספח מס' 1

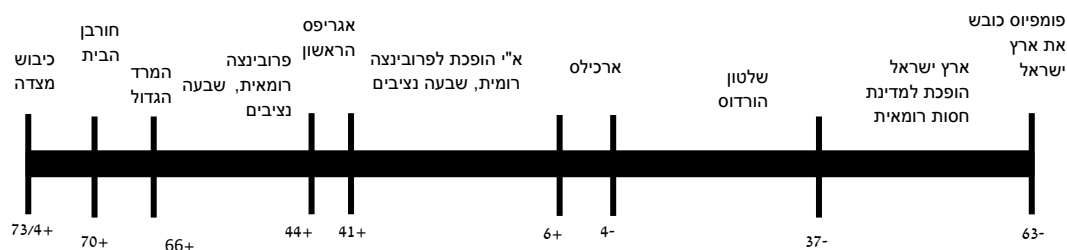
שושלת מלכי החשמונאים, מתוך ברקאי ושילר 1966

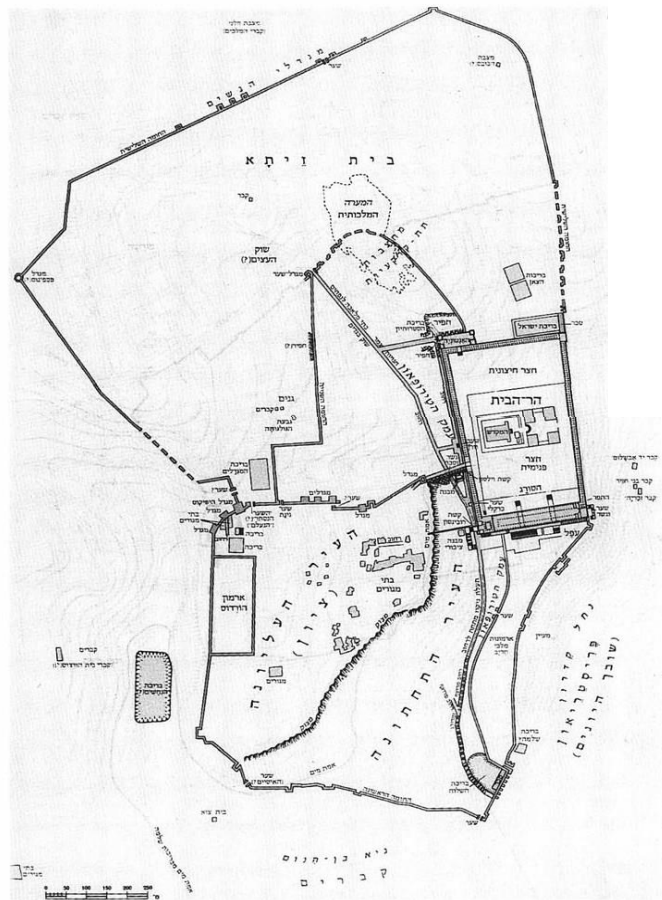
המסמרים באים לבטא את הסדר ברצף השלטון החשמונאי, והשנים את שנות השלטון.

נספח מס' 2

ציר זמן מלכות רומי ביהודה

נספח מס' 3 ירושלים בשלהי הבית השני

נספח מספר 4

תלמוד בבלי, בבא בתרא דף קטו, ע"ב (מתוך מאגר ספרות הקודש)

"אמר רב הונא אמר רב כל האומר תירש בת עם בת הבן אפילו נשיא שבישראל אין שומעין לו שאין אלא מעשה צדוקין דתניא בארבעה ועשרים בטבת תבנא לדינא שהיו צדוקין אומרין תירש הבת עם בת הבן נטפל להן רבן יוחנן בן זכאי אמר להם שוטים מנין זה לכם ולא היה אדם שהחזירו דבר חוץ מוקן אחד שהיה מפטפט כנגדו ואומר ומה בת בנו הבאה מכח בנו תירשנו בתו הבאה מכחו לא כל שכן קרא עליו את המקרא הזה (בראשית לו) אלה בני שעיר החורי יושבי הארץ לוטן ושובל וצבעון וענה וכתוב (בראשית לו) אלה בני צבעון ואיה וענה אלא מלמד שבא צבעון על אמו והוליד ענה ודלמא תרי ענה הוו אמר רבה אמינא מלתא דלא אמרה שבור מלכא ומנו שמואל איכא דאמרי אמר רב פפא אמינא מלתא דלא אמרה שבור מלכא ומנו רבה אמר קרא (בראשית לו) הוא ענה הוא ענה דמעיקרא אמר ליה רבי בכך אתה פוטרני אמר לו שוטה ולא תהא תורה שלמה שלנו כשיחה בטלה שלכם מה לבת בנו שכן יפה כחה במקום האחין תאמר בבתו שהורע כחה במקום אחין ונצחום ואותו היום עשאוהו יום טוב "

רשימת הנציבים ומשך שלטונם(מתוך אולמן 2099, מלח')

נציבים ראשונים :	שנות שלטון, לספריה הנוצרית
קופוניוס	6 עד 9
מרקוס אמביולוס	9 עד 12
אניוס רופוס	12 עד 15
ולריוס גראטוס	15 עד 26
פונטיוס פילטוס	26 עד 36
מרקלוס	36 עד 37
מרולוס	37 עד 41
נציבים אחרונים :	
קספיוס פדוס	44 עד 46
טיבריוס יוליוס אלכסנדר	46 עד 48
ונטידיוס קומנוס	48 עד 52
אנטוניוס פליקס	52 עד 60
פורקיוס פסטוס	60 עד 62
לוקיוס אלבינוס	62 עד 64
גסיוס פלורוס	64 עד 66

נספח מס' 6

מספר נקודת להקבלה בין סרך היחד²³⁴ למלחמות היהודים על דרכי חיי האיסיים

(על פי הרצאתה של פרופ' אולמן (ראה אלמן עליזה 2009)

סרך היחד	יוספוס	
ובקורבו לעצת היחד לא יגע בטהרת הרבים עד אשר ידרושהו לרוחו ומעשיו עד מלאת לו שנה תמימה וגם הוא אל יתערב בהון הרבים(ו' 17)	החברים שזה מקרוב הצטרפו כה נחותים מהותיים עד כי אחרי מגע עמהם עליהם לרחוץ את גופם כאילו נטמאו במגע עם נוכרי(מלח' ספר ב' פ' ח')	מעמדות
ואיש אשר ירוק אל תוך מושב הרבים ונענש שלושים יום(ז' 14)	הם נשמרים מילירוק בפרהסיה או לצד ימין(מלח' ספר ב' פ' ח')	איסור יריקה
לאהוב כל אשרש בחר ולשנוא את כל אשר מאס לרחוק מכל רע ולדבוק בכל מעשה טוב ולעשות אמת וצדקה ומשפט בארץ(א' 3,5)	לשנוא לעולם את הרשעים ולריב את ריב הישרים... שיאהב את האמת תמיד ויתעב את דוברי השקר(מלח' ספר ב' פ' ח')	שבועת המצטרף
כל איש מחמה אשר יעבור דבר מתורת משה ביד רמה או ברמיה ישלחוהו מועצת היחד ולא ישוב עוד(ה' 22)	הם מגרשים מן הכת את כל מי שנתפס בעברות חמוריות ולא אחת מת המגורש מוות אומלל ביותר	גירוש
אל ישלח איש את ידו בראשית הלחם והתירוש לפני הכהן כי הוא מברך את ראשית הלחם והתירוש(11, 17-19)	לפני הסעודה אומר הכהן ברכה ולפני הברכה אסור לטעום דבר בגמר הסעודה מברך הכהן שנית וכך מהללים את אלוהים מכלכל החיים לפני הסעודה ואחריה	סעודה

²³⁴ ליכט תשכ"ח